

VLASTIMIL ONDRÁK

Uniwersytet im. Karola w Pradze

ORCID: 0000-0003-4672-9596

ondrakv@atlas.cz

UKRAJINSKÉ NACIONALISTICKÉ NEBEZPEČÍ PROTI MÍRU A LIDOVÝM DEMOKRACIÍM STÁTNÍ BEZPEČNOST A UKRAJINSKÁ PROBLEMATIKA

The Ukrainian Nationalist Threat to Peace and People's Democracy: State Security and Ukrainian Issues

This article describes the activities of the Czechoslovak State Security Service (Státní bezpečnosti, StB) against the Ukrainian underground (primarily the Organisation of Ukrainian Nationalists, OUN) after World War II. In particular, it focuses on the cooperation between the security services of Poland, the Soviet Union and Czechoslovakia against the OUN couriers who maintained contacts between the Bavarian centre and structures in Poland and the Soviet Union.

Based on the collected material, the author concludes that the activities of the Czechoslovak security service against the Ukrainian underground mostly ended in failure. The StB members carried out illegal activities (they mainly spread physical and psychological terror and also constructed non-existent 'groups of Ukrainian nationalists') and fabricated some actions. They were completely ignorant of the issues with which they dealt and believed in untrue theses disseminated by the communist regime, which hindered their work because most of their actions were carried out against Ukrainians who had nothing to do with the OUN. If they had successes, they mostly achieved them by accident or in cooperation with Polish or Soviet counterintelligence.

The article is based primarily on Czechoslovak materials deposited in the Security Services Archive (Archiv bezpečnostních složek). These materials are only a fragment of the original source base, most of which was destroyed in the 1960s. The author of this article did not have the ambition to research the topic completely, but he wanted to present the issue based on the collected sources. The full text will be published in Czech in the journal *Historia a vojenství*.

Keywords: Czechoslovakia, Poland, USSR, 1945–1960, security services, Státní bezpečnost, Ukrainian underground, Organisation of Ukrainian Nationalists (OUN).

Problematika dějin a činnosti Organizace ukrajinských nacionalistů a Ukrajinské povstalecké armády (zaužívané zkratky OUN a UPA) se po roce 2014 a zejména po ruské agresi v únoru 2022 stala takřka každodenní součástí zpravodajství o dění na Ukrajině v celé Evropě. Stejně tak se po roce 2014 zvýšil i zájem českých badatelů o toto atraktivní téma (zejména tzv. rejdy UPA na území Československa).¹ Naproti tomu aktivity OUN(b)/UPA v Československu (ČSR) po konci těchto rejdů, tzn. od konce roku 1947 dále, a činnost Státní bezpečnosti (StB) a jejích předchůdců v „ukrajinské problematice“ stále patří mezi témata takřka neznámá. V předlistopadovém Československu tato problematika nenašla v podstatě žádnou seriózní odezvu. Teprve roku 2005 vyšla mimořádně cenná studie Ondřeje Koutka *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Ukraińców w Czechosłowacji w latach 1945–1989* v Polsku a v modifikované podobě na Slovensku.²

Od doby vzniku studie Ondřeje Koutka se podařilo dohledat další prameny a případy přechodů kurýrských skupin OUN(b) přes Československo, resp. aktivních zásahů tamního komunistického režimu proti ukrajinské menšině a Ukrajincům. Tato studie si proto klade za cíl na základě dostupné pramenné základny zmapovat přechody kurýrských skupin Československem dále na východ či západ a s nimi spojené aktivity Státní bezpečnosti (StB) proti Ukrajincům v zemi. Nutno podotknout, že k mnoha případům se dochovaly jen fragmenty různých hlášení, k jiným pouze prameny polské provenience a některé skupiny vůbec nemusely být StB zaznamenány, případně prokazatelně nebyly dokumentovány. Studium problematiky komplikuje nedostupnost zdrojů sovětské provenience v ruských archivech a dnes již i v ukrajinských z důvodu probíhající agrese Ruské federace proti Ukrajině. Bezproblémové není ani studium archiválií angažovaných zpravodajských služeb USA, Velké Británie a Itálie.³ Studie má proto sloužit rozšíření povědomí o činnosti ukrajinského podzemí v ČSR,

¹ K české a slovenské historiografii tématu viz českou verzi studie (Historie a vojenství, 2/2023) nebo disertační práci autora *Soud krví a železem. Ukrajinský integrální nacionalismus, „banderovci“ a jejich místo v evropských dějinách* (datum obhajoby stanoveno na 17. 3. 2023).

² O. Koutek, *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Ukraińców w Czechosłowacji w latach 1945–1989*, in kol. autorů: *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Z warsztatów badawczych*, Warszawa 2005, s. 297–334; týž: *Postup StB proti ukrajinskému nacionalismu a pronásledování ukrajinských běženců v Československu v letech 1945–1953*, in kol. autorů: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*, Belianum, Banská Bystrica 2005.

³ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptoniemie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954)*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2005, s. 11.

potażmo ve východním bloku, doplnění prací zmíněných autorů a jako východisko pro další výzkum tématu, a to zejména na základě pramenů československé proveniencie.

V české historiografii zůstává takřka neznámým faktem, že až do konce 50. let protikomunistické podzemí na Ukrajině a exilové struktury v Bavorsku (za podpory západních zpravodajských služeb) vysílaly kurýry ve snaze obnovovat zpřetrhaná spojení a vyvíjet zpravodajskou činnost. Tito kurýři obecně využívali několik tras. Jedna vedla přes Polsko, kam se kurýři dopravovali letecky nebo vodní cestou, dále do USSR, druhá přes Rumunsko a třetí přes ČSR a Polsko, případně přímo na Zakarpatskou Ukrajinu. Samostatnou skupinu poté tvoří desanty kurýrů nad Ukrajinou. Právě třetí zmíněná trasa byla vzhledem ke své délce (nejkratší ze všech) a dočasně liberálnější politické situaci v ČSR volena nejčastěji. Až na výjimky se jednalo o pěší kurýry, příležitostně využívající prostředky hromadné dopravy, kteří do Polska přecházeli buď v oblasti Jelení Hora (Jelenia Góra)-Špindlerův Mlýn, na Těšínsku nebo na východním Slovensku.⁴

Bezpečnostní služby SSSR, Polska a Československa se přirozeně snažily tyto snahy hatit a nutno dodat, že v tom byly velmi úspěšné. Mezi těmito třemi státy probíhala rozsáhlá zpravodajská spolupráce, samozřejmě pod dozorem Moskvy, v jejímž rámci se po roce 1948 podařilo zbytky ukrajinského podzemí v Polsku dostat pod kontrolu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) a Urzędu Bezpieczeństwa (UB) a i díky tomuto postupně zničit většinu struktur OUN(b) v USSR a Polsku.⁵ Kritickou úlohu v těchto operacích sehrál jistý Leon Lapins'kyj „Zenon“, do roku 1948 providnyk (velitel) Služby bezpečky (rozvědka a kontrarozvědka OUN, dále SB) III. okruhu OUN(b) v Polsku (nadrajóny „Lyman“, východní část okresu Hrubieszów a severní Tomaszów, a „Levada“, okresy Biała Podlaska, Włodawa a Chełm). Ten byl přitom náhodně zadržen spolu s dalšími Ukrajinci v létě 1948 u Vsetína při cestě na Západ. Čs. úřady jej následně vydaly „polským přátelům“ k dalšímu „rozpracování“ (viz níže). O detailech této spolupráce se nedochovaly takřka žádné zmínky. Sdílení informací však minimálně v případě Polska patrně probíhalo na široké bázi, neboť StB disponovala i informacemi z výsledků nejvýše postavených činitelů OUN(b), které se Polákům podařilo zadržet.⁶ Se Sověty poté

⁴ Tamtéž, s. 45.

⁵ Viz tamtéž, celá práce.

⁶ ABS, f. Studijní ústav MV (f. A1), inv. č. 246: *Zpráva o činnosti ukrajinské nacionalistické organizace OUN*, s. 21–22.

v 60. letech probíhaly pravidelné porady, na nichž byly probírány otázky užší spolupráce a konkrétních akcí.⁷ Spolupráce na úrovni „rozpracování“, resp. sledování jednotlivých osob poté pokračovala patrně až do roku 1989.⁸

Fakt, že operace byly vedeny několika bezpečnostními službami zároveň, někdy samostatně, jindy společně a že většina písemných materiálů, stejně jako kurýry samotné, zpravidla přebíraly sovětské nebo polské orgány, případně byly písemnosti skartovány, značně komplikuje výzkum problematiky.⁹ Pramenná báze StB se z větší části nedochovala, k dispozici máme pouze několik málo konkrétních dokumentů a obecných zpráv. Další problém představuje tendenčnost a nedůvěryhodnost materiálů z produkce StB, které vyplývají z falšování protokolů, obecně nízkého povědomí příslušníků o ukrajinské problematice, konstruování různých fantastických konspirací a využívání násilí na vyšetřovaných. Mimo jiné právě díky vyšetřování zneužívání moci orgány StB, které proběhlo v 60. letech, víme o některých případech, k nimž se jiné materiály nedochovaly.

Za pomoci Igora Haľagidy a Grzegorza Motyky, jimž tímto děkuji za poskytnutí cenných rad, literatury a pramenů k tématu, se nicméně podařilo shromáždit dostatek podkladů ke vzniku studie, obecně mapující aktivity StB v boji s „ukrajinskými nacionalisty“ a konkrétní akce proti kurýrským skupinám na území ČSR. Vzhledem k výše zmíněným problémům studie nepokrývá a ani nemůže pokrýt všechny kurýrské skupiny, které územím ČSR procházely, ať již proto, že se k nim nedochovaly žádné prameny či proto, že vůbec nebyly zaznamenány.

Název studie není autorovou licencí ani žádnou parafrází. Přesně takto je totiž nazván jeden z elaborátů ministerstva vnitra (MV), jenž vznikl na přelomu let 1947 a 1948. Podívejme se nyní blíže, co tento název měl symbolizovat a zda se jednalo o skutečnou hrozbu *míru a lidovým demokraciím*, či propagandistickou floskuli.¹⁰

⁷ ABS, f. Odbor pro mezinárodní styky FMV (f. A11), inv. j. 1313: *Spolupráce MV ČSSR a MV SSSR po linii kontrarozvědky*.

⁸ ABS, sbírka Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), arch. č. KR-802920 MV: *Návrh na založení pátracího svazku BANKNOTY z 11. 4. 1985; Návrh na uložení pátracího svazku BANKNOTY do archivu SEO z 12. 11. 1986*.

⁹ Viz V. Ondrák, *Osudy příslušníků Ukrajinské povstalecké armády a Organizace ukrajinských nacionalistů, internovaných v Československu v průběhu akce B*, in „Historie a vojenství“ 2022, roč. LXXI, č. 1, s. 6–27; Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (f. 302), sign. 302-591-5: „OUN“, *propagačný materiál – predloženie*.

¹⁰ ABS, Sbírka písemností útvarů SNB mapující činnost organizace UPA na území Československa v letech 1947–1948 (Banderovci) (f. 307), sign. 307-1-4: *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*.

PRVNÍ KONTAKT, ANEB JAK STB UKRAJINCŮM NA STOPU PŘIŠLA

Aktivity ukrajinských nacionalistů v ČSR se datují již k meziválečné době, kdy na jejím území působily různé ukrajinské spolky a osoby, jež roku 1929 daly vzniknout OUN. Její struktury taktéž pokrývaly území ČSR a později Protektorátu Čechy a Morava.¹¹ Také nutno dodat, že v českých zemích se v rámci nasazení na nucené práce za druhé světové války ocitlo velké množství deportovaných Ukrajinců. Není tedy divu, že (perspektivní) sympatizanti či přímo jednotliví příslušníci OUN(b) byli na území ČSR přítomni již od jejího obnovení. O existenci blíže neurčité sítě OUN, jejíž úkoly měly spočívat ve vytváření podpůrných bodů pro kurýry a zpravodajství, se dle elaborátu MV *Banderovské organizace OUN a UPA* z roku 1948 československá bezpečnost dozvěděla po 19. prosinci 1945, kdy byli na hranicích s Bavorskem Finanční stráž (FS) zadrženi tři Ukrajinci: člen providu (vedení) OUN(b), redaktor časopisu *Idea a čin* a údajný referent OUN pro ČSR Dmytro Majivskij (pseudonym „Josef Germanýč“), náčelník Hlavního vojenského štábu UPA gen. Dmytro Hrycaj „Perebyjnis“ („Josef Kapko“) a jejich průvodce Theodor Rekečuk („Bohdan Rybačuk-Rybáček“). První dva jmenovaní byli vysláni na kurýrní cestu Hlavním velitelstvím UPA.¹² Nicméně jednotliví kurýři se územím ČSR pohybovali již nejpozději od jara 1945.¹³ Poslední dva jmenovaní patřili k užšímu vedení OUN(b)/UPA.¹⁴

Z hlášení stanice SNB Česká Kubice ze dne 5. prosince 1945 vyplývá, že v tomto prostoru již dříve docházelo k zadržování různých osob, pokoušejících se nelegálně překročit hranici, a to včetně Ukrajinců.¹⁵ Pokud tedy byli zatčeni náhodou, vina za toto padala na vrub jejich průvodcům, kteří zvolili notoricky známou, a tedy nebezpečnou trasu. Další hypotéza spočívá v tom, že právě zde 5. prosince zadržený Vasyľ

¹¹ Viz např. D. Svoboda, *Jablko z oceli Zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920–1939*, Academia, Praha 2021; V. Ondrák, *Ukrajinská emigrace prizmatem československé zpravodajské služby*, in *Ukrajinčy i ich sasiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*, red. R. Drozd, B. Halczak, Słupsk-Warszawa 2020, s. 428–442.

¹² ABS, f. 302, sign. 302-142-5: *Banderovské organizace OUN a UPA*, s. 12–13.

¹³ Viz I. Haľagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 45.

¹⁴ ABS, f. Různé bezpečnostních složky na Slovensku po roce 1945 (f. 215), sign. 215-202-1: *Protokol o výpovědi sepsaný s Theodorem Rekečukem vulgo Bohdanem Rybáčkem 21. 12. 1945*. Rekečuk dále uvedl, že vedení struktur OUN(b) v ČSR se mělo skládat z deseti osob na čele s Dmytrem Majivským. Vzhledem k tomu, že v pozdějších hlášeních se o takovémto „centru“ již zmínky nenacházejí a stejně tak o žádných zatýkacích akcích, lze předpokládat, že Rekečuk lhal, nebo obsah protokolu neznal. Viz tamtéž.

¹⁵ ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M), sign. 2M:11210: *Djačuk Wasyl z Rachova, neoprávněné překročení st. hranice a protistátní činnost*.

Djačuk byl obeznámen s itinerářem Hrycaje a Majivs'kého a při výslechu tyto informace prozradil. Příslušné výslechové protokoly toto nicméně nepotvrzují.

Z čs. strany se k osudu Hrycaje a Majivs'kého zachovalo relativně málo pramenů a jejich smrt patrně nereflektovaly ani sovětské a polské bezpečnostní služby, což svědčí o tom, že čs. orgány patrně netušily, jak významné osoby zadržely. U zatčených bylo nalezeno množství zbraní, peněz a propagačního materiálu (údajně i filmový pás).¹⁶ Z faktu, že s sebou nesli dokumenty původem z Ukrajiny, vyplývá, že teprve směřovali do Bavorska. Majivs'kyj na služebně SNB brzy po zadržení spáchal sebevraždu, Hrycaj se 23. prosince oběsil ve vězení Zemského odboru bezpečnosti (ZOB) v Praze a Rekečuk měl být z vězení propuštěn, ale 2. ledna 1946 uprchl.¹⁷ Na základě výpovědí Hrycaje a Rekečuka ZOB údajně odhalil jejich „pomahače a přechovávače“ v Praze Jozefa Tesluka, Vasyľa Lelyka a Vasyľa Moroze, kterým se však před zadržením podařilo uprchnout do Bavorska. Jmenované ZOB považoval za *první výbor OUN v Praze, mající za úkol podněcovat studentské demonstrace*. O jaké demonstrace a s jakou náplní a personálním obsazením se mělo jednat, se elaborát již nezmiňuje.¹⁸

Zatýkáni spojená s případem „Majivs'kyj, Hrycaj, Rybačuk“, která provedl patrně 4. referát (zaměření na Poláky a Ukrajince) oddělení VII-A-I (obránné zpravodajství) ZOB¹⁹ mezi Ukrajinci v Praze, a útěk dalších do Mnichova patrně úspěšně narušily kontaktní adresy, jimiž kurýři OUN(b) disponovali, nicméně nelze mluvit o „síti OUN(b) v ČSR“. Dle I. Haľagidy v dubnu 1946 do Polska z Bavorska dorazil zmíněný Jaroslav (Vasyľ) Moroz „Slavko“ s informacemi o *částečné dekonspiraci kurýrských linií v ČSR*.²⁰ Důraz nutno klást na formulaci „kurýrské linie“, nikoli síť OUN(b) v ČSR. Haľagida dále jmenuje dvě další kurýrky, které Čechami pravděpodobně nepozorovaně prošly v roce 1946 („Dolynka“ a Natalija Leontovyč-Bašuk), zároveň se dle jeho názoru jednalo o poslední úspěšné kontakty mezi Mnichovem a tzv. zakerzonskými strukturami OUN(b).²¹

¹⁶ ABS, f. Zemský odbor bezpečnosti Praha (f. 300), sign. 300-25-1: *Benderovci – stopa a šetření*. Zpráva z 16. 1. 1946.

¹⁷ ABS, f. 2M, sign. 2M:11210: *Josef Kapko Kovalkovič: sebevražda oběšením*; f. 302, sign. 302-144-4: *Bohdan Rybáček – uprchl z věznice ZOB*; sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 12: *Bohdan Rybáček – uprchl z věznice ZOB, Praha II*.

¹⁸ ABS, f. 302, sign. 302-142-5: *Banderovské organizace OUN a UPA*, s. 13.

¹⁹ Viz J. Dvořáková, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských složek a státně bezpečnostních složek)*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, 2007, s. 77.

²⁰ Viz I. Haľagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 46.

²¹ Tamtéž, s. 46.

„BANDEROVSKÁ PŘEPÁŽKA“ V PRAZE ZLIKVIDOVÁNA?

V září 1946 do Prahy dorazily a počátkem roku 1947 byly zadrženy sestry Stefania a Lubomyra Ležynské, dle materiálů StB kurýrky a příslušnice civilní sítě OUN(b) v nadrajónu „Vjerchovina“ (oblast Přemyšlu). V Praze měly navázat spolupráci s kanovníkem řeckokatolické církve Řehořem Buranyčem, zaměstnaným na faře v Karlově ulici, a jeho sourozenci (viz níže), nicméně konkrétní činnost sester Ležynských z dochovaných materiálů nelze zjistit.²² Další dokumenty navíc uvádí, že nebyly zadrženy kvůli „podvratné činnosti“, ale pouze pro nelegální pobyt na území ČSR a jako takové je úřady vyhostily, nikoli předaly do Polska.²³ Z výpovědi Stefanie vyplývá, že s civilní sítí OUN(b) v Polsku vskutku spolupracovala, ovšem pouze v rámci svého bydliště v regionu polských Beskyd. V srpnu 1946 odešla na východní Slovensko ne jako „agentka OUN(b)“, ale za prací a spásou před protiukrajinskými represemi polského státu. Obě sestry byly poprvé zadrženy a deportovány zpět do Polska (čti dopraveny na hranice a ponechány „svému osudu“) již v září 1946, nicméně vzhledem k prakticky neexistující kontrole pohraničního pásma se vzápětí vrátily zpět na Bardejovsko a odtud zamířily do Prahy, kde pracovaly jako služebné a chtěly pokračovat ve studiích. Ve volném čase navštěvovaly řeckokatolickou faru v Karlově ulici, jednak jako centrum Ukrajinců v Praze, jednak z náboženských důvodů a jednak proto, že Řehoře Buranyče znaly ještě z dětských let, neboť jejich rodiny žily v sousedních vesnicích v oblasti mezi Nowym Sączem a Gorlicí.

Stefania se v únoru 1947 pokusila vrátit do Polska pro zbytek rodiny, nicméně v Bardejově byla opět zadržena, tentokrát již jako „kurýrka OUN“. Jakoukoli činnost ve prospěch ukrajinského podzemí v ČSR nicméně popírala. Lubomyra udala v podstatě totožné informace.²⁴ Obě sestry čs. úřady předaly polským. Zdálo by se, že tím jejich „československá anabáze“ skončila. Klíčovou roli v jejich dalším osudu však patrně sehrálo zadržení jistého Bohdana Kovalyky „Jana Zilynského“ a konstrukce „banderovské přepážky“ v Praze.

²² ABS, f. 307, sign. 307-1-4: *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*, s. 82.

²³ ABS, f. 302, sign. 302-144-7: *Dodatek k č. j. 1779/taj. 47.*

²⁴ Srov. ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 1: *Protokol o výpovědi spísaný se Stefanií Ležynskou 19. 2. 1947; Protokol o výpovědi sepsaný s Lubomírou Ležynskou 5. 3. 1947.*

V pořadí třetí Ukrajinec-kurýr byl zadržen na bavorských hranicích u Dolního Žandova severozápadně od Mariánských Lázní 24. ledna 1947. Jednalo se právě o Bohdana Kovalyka alias „Jana Zilyns'kého“ vyslaného Vasyľem Halasou „Orlanem“, zástupcem providnyka Zakerzonského kraje OUN(b) v Polsku, tamním referentem propagandy a také jedním z hlavních organizátorů rejdů UPA do ČSR.²⁵ „Zilyns'kyj“ hranice překročil 15. ledna u Karviné a pokračoval přes Vysoké Mýto na Prahu. S sebou vezl různé propagační materiály, hlášení o vojenských akcích a písemnosti „dokumentující snahu ovlivnit politické myšlení obyvatelstva v SSSR a zpravodajský materiál“.²⁶ Ty patrně byly předány Sovětům. Zachovalo se pouze několik opisů jím nesených zpráv a motáky.²⁷

Jak byl „Zilyns'kyj“ zadržen? Patrně náhodou poté, co zabloudil a narazil na pohraniční hlídku SNB v obci, o níž se domníval, že se již nachází v Bavorsku. Na základě jeho výslechu StB údajně odhalila *opěrný teroristický bod OUN/UPA* na řeckokatolické faře sv. Salvátora v Karlově ulici v Praze, kde byla provedena razie a zatýkání v březnu 1947. Především se jednalo o zadržení údajných *providníků UPA*, místního faráře Pavla Hučka a ministranta Řehoře (Hryhorije) Buranyče, později odsouzené v rámci procesů s řeckokatolickou církví a „banderovskými pomahači“. Oba dlouhodobě pomáhali pronásledovaným řeckokatolickým věřícím (zejména kněžím a řeholnicím) v úniku z Polska a SSSR na Západ. Právě jejich služby (a řeckokatolické fary v Krakově) „Zilyns'kyj“ využil, patrně bez toho, aby Buranyč a Hučko znali jeho reálné cíle a pozadí. Jejich pomoc „soukmenovcům“ nejčastěji spočívala v materiální podpoře a doporučení na další osoby s cílem umožnit transport do Bavorska, ale také vydávání falešných československých dokumentů, případně získaných na základě nepravých křestních listů apod.²⁸

²⁵ Blíže viz V. Ondrák, *Činnost Ukrajinské povstalecké armády v Československu v letech 1945 a 1946*, „Securitas Imperii“ 2022, s. 112–152.

²⁶ K seznamu zabavených materiálů viz ABS, f. 302, sign. 302-144-3: *Banderovci – zpráva z 19. 3. 1947*; sign. 302-144-3: *Zpráva týkající se Zilinského ze dne 10. 2. 1947*, s. 6–9 a dále tamtéž, *Zpráva – Slovensko – ze dne 1. 3. 1947*.

²⁷ Viz ABS, f. 302, sign. 302-144-4: *Překlad a fotokopie dopisu Orla z 5. 10. 1946*; 20. 11. 1946; *Fotografie Banderovců a jejich obětí*; *Fotokopie šifrované zprávy a adresa přepážky ve Varšavě*; *Plánek mapy obsahující území u Přemyšlu a několik různých ústřížků*.

²⁸ Srov. tamtéž, sign. 302-142-5: *Banderovské organizace OUN a UPA*, s. 13–14; sign. 302-144-3: *Zpráva týkající se Zilinského ze dne 10. 2. 1947*; tamtéž, f. 307, sign. 307-1-4: *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*, s. 100–101 a 130; sign. 307-77-5: *Banderovské organizace OUN a UPA, jejich činnost v Československu*, s. 15; tamtéž, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 2: *Protokoly o výpovědích*

V návaznosti na uvěznění „Zilynského“ a jeho výslechy StB 21. a 22. března 1947 provedla v pohraničí s Bavorskem zatýkací akci, během níž zadržela *osm osob podezřelých ze spolupráce s Benderovci*.²⁹ Čtyři z nich měly být již v dubnu 1947 předány soudu, nicméně o jejich konkrétní činnosti a výsledku řízení se nepodařilo zjistit bližší informace. Pokud nějakou trestnou činnost prováděly, pak nejspíše pašeráckou nebo převaděčskou bez politického podtextu.³⁰

Nyní však zpět k sestřím Ležynským. Ty se polskému MBP podařilo buď převerbovat, nebo přinutit ke spolupráci v rámci likvidace zbytkových struktur OUN(b) v Polsku, anebo s cílem diskreditace a likvidace řeckokatolické církve v ČSR.³¹ V červnu 1947 sestry „opravily“ svou výpověď. Lubomyra dne 26. června podepsala protokol o výpovědi pochybné kvality a obsahu:

V měsíci listopadu 1946 poznala jsem v Praze Řehoře Buraniče, pseudo „Kary“, providníka organizace UPA pro území ČSR (sic!). Tento pozdější setkání se mnou mi dosvědčil že přísluší do organizace UPA a rovněž zaujímá v této organizaci funkci. [...] Navrhl mi, abych vstoupila do organizace UPA, s čímž jsem souhlasila (sic!). [...]

Do organizace UPA na území čsl. (sic!) jsem patřila až do chvíle svého žalářování, t. j., kdy jsem se pokoušela přejít hranice do Polska, t. j. 10. 2. 1947.³²

Tento výslech v Polsku mohl proběhnout na žádost StB, o čemž svědčí fakt, že je přiřazen k vyšetřovacímu spisu „Hučko Pavel a spol.“. V dalších výsleších z let 1947 a 1948 padaly podobné výrazy jako výše: „Organisace UPA“, „vedoucí /providník/ UPA“ atd.³³ Zcela evidentně docházelo k záměnám mezi civilní složkou podzemí (OUN) a vojenskou (UPA). Funkce providnyka se totiž vyskytovala jen v rámci OUN, těžko se tak někdo mohl představit jako „providnyk UPA“. Jinými slovy obsah protokolů pravděpodobně připravovali sami vyšetřovatelé na základě svých omezených znalostí ukrajinského podzemí.

---

sepsané s Pavlem Hučkem; Protokoly o výpovědích sepsané s Řehořem Buraničem; díl 1: Trestní oznámení na Pavla Hučka, Řehoře Buranyče a další čtyři osoby ze 3. září 1948.

²⁹ Rudolf Vosecký, Vasil Nekorjak, Jan Čujko, Vasil Žajko, Václav Čoll, Anna Dahomejová, Petr Vataman, Mikuláš Holowka a Michal Oros.

³⁰ ABS, f. 302, sign. 302-144-4: Kowalek Bohdan-Zilinski-poštovník Vosecký Rudolf a spol.-podezření ze spolupráce s Benderovci-šetření; tamtéž, Čoll Vasil /Václav/ a spol. – zločin podle § 1 retr. zákona č. 16/45 Sb. a § 12 zák. č. 50/23 Sb.

³¹ Viz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (IPN), sign. Wr 0014/488/1; 0014/488/2: Teczka archiwalna współpracownika UB.

³² ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 2: Protokol o výslechu podezřelé Lubomíry Ležynské z 26. 6. 1947. Překlad. K originálu viz IPN, sign. Wr 0014/488/1: Protokół przestuchania Lubomiry Leżyńskiej z 26. 6. 1947. Je pravděpodobné, že chybná terminologie pochází již z polské verze protokolu. Dále viz tamtéž, *Dodatkowy protokół przestuchania Leżyńskiej Lubomiry c. Kuźmy z 14. 6. 1947.*

³³ Tamtéž, díl 2, *Protokol o výslechu Lubomíry Ležynské z 12. 7. 1948.*

Záznamy o výpovědích navíc obsahují naprosto fantastické informace o tom, jak „organizace UPA“ pod vedením pražského ministranta Buranyče likvidovala polské kriminální skupiny na Slovensku za pomoci „rakouských soukmenovců s americkou výzbrojí“ (konkrétně *battledressy*³⁴), o rozsudcích smrti, o přestřelkách s policií v Brně, převozu raněných „hrdinů UPA“ do Prahy, pokusy o „osvobozování zadržených příslušníků organizace UPA“ apod. Zároveň Lubomyra údajně označila za členy „organizace UPA“ i Buranyčovy sourozence. Tato zcela absurdní tvrzení tvořila hlavní část trestních oznámení podaných na Buranyče a Hučka v září 1948, a to bez toho, aby se je vyšetřovatelé pokusili jakkoli ověřit či dokázat.³⁵ Ležynská dále udala *pravé příjmení známého spolupracovníka Štěpána Bandery*, který „Zilynského“ do Německa vyslal; „Orla“ (správně „Orlana“), znějící Sachman. Nepatrná to odchylka od jména Vasyľ Halasa, zato však „dostatečně německá“.³⁶

Paradoxně však 30. srpna 1947 polské orgány zastavily vyšetřování sester Ležynských a propustily je z internačního tábora v Jaworzne s tím, že *vyšetřování nevedlo k odhalení provinění v tom, že by se [sestry Ležynské] účastnily nebo spolupracovaly s nelegální organizací UPA, snažící se odtrhnout jiho-východní části Polska*.³⁷ Lubomyra byla následně vedena jako spolupracovnice MBP, pseudonym „Czarna“ s tím, že roku 1947 *byla využívána MBP do rozpracování providnyka [OUN nebo UPA] v Československu Buranyče ps. „Kary“*.³⁸ Spolupracovnicí MBP se stala 4. července 1947 právě v Jaworzne, kde měla být využívána jako zdroj informací od spolupovězňů. Dále *dle zadání MBP inf.[ormátorka] „Czarna“ v letech 1948/49 pracovala na území ČSR*.³⁹ Tedy v době kryjící se s procesem „Pavel Hučko a spol.“.

³⁴ Jedná se samozřejmě o *battledress*, tedy uniformy britské, nikoli americké armády a samozřejmě ne zbraně.

³⁵ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 2: *Soupis osob zkompromitovaných, které se nacházejí v doznáních podezřelé Lubomíry Ležynské, pseudo. Meteluk. Překlad*; tamtéž, díl 4: *Koncept trestního oznámení na Řehoře Buranyče*, s. 36–38; tamtéž, díl 1: *Trestní oznámení na Pavla Hučka, Řehoře Buranyče a další čtyři osoby ze 3. září 1948*, s. 14; ABS, f. 302, sign. 302-144-7: *Protokoly o výsleších Stefanie a Lubomíry Ležynských*.

³⁶ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 2: *Bohdan Kovalyk-Zilinský: trestní oznámení z 6. 9. 1948*; díl 4: *Trestní oznámení na Pavla Hučka*, s. 13.

³⁷ IPN, sygn. Wr 0014/488/1: *Postanowienie o umorzeniu śledztwa z 30. 8. 1947*.

³⁸ Tamtéž, *Raport o nawiązaniu kontaktu służbowego z inf. „Czarna“ z 2. 11. 1951*.

³⁹ Tamtéž, *Notatka informacyjna dot. inf. „Czarna“ z 13. 2. 1952*. Sestry byly vedeny jako spolupracovnice polské bezpečnosti do roku 1952, kdy bylo konstatováno, že vzhledem k uplynulé době a povinností v soukromém životě (těhotenství a zdravotní obtíže) již neměly možnost dalšího „pronikání“ do struktur OUN/UPA.

V případě Hučka se příslušníci StB neomezili jen na konstatování smyšlené trestné činnosti (vyjma dokázaného falšování dokumentů), obsažené výlučně ve výpovědích Ležynských, ale i do rozporování jim uváděných motivů. Důvody pro jeho činnost neviděli v křesťanské morálce, jak se bránil sám Hučko, a dokonce ani v materiálním prospěchu, jak implikují některé sugestivní otázky, ale v:

Hlavním a vlastním motivem této protizákonné činnosti Pavla Hučka bylo jeho ukrajinsko-nacionalistické zaměření, politické vyznání, které je vlastním sourozencem násilnického fašismu a nacismu (sic!).⁴⁰

Že příslušníci StB (a v tomto případě i MBP) vyšetřované Ukrajince nutili podepisovat lživé protokoly, případně je psali sami, potvrzuje vyšetřování vedoucího I. sektoru skupiny BAa velitelství StB (zaměření na tzv. východní emigraci) Jaroslava (Pravoslava) Janouška již z roku 1949, kde jeho bývalí podřízení i nadřízení konstatovali zejména zneužívání brutálního fyzického násilí na vyšetřovaných, vydávání do zahraničí nevinných osob, finanční machinace, nucení k podepisování vyfabulovaných protokolů, případně jejich falšování a další nezákonnosti. Minimálně část „výstředností“ Janouška patrně vyplývala z těžkého zranění hlavy, které utrpěl za druhé světové války.⁴¹ Janoušek byl pro přílišnou brutalitu od StB v květnu 1949 propuštěn, nicméně na nátlak sovětských poradců se koncem roku 1950 do řad bezpečnosti vrátil. Do výslužby odešel až o tři roky později.⁴² Není tedy divu, že pod takovýmto vedením příslušné odbory a oddělení odváděly kvalitativně zcela nedostatečnou práci, v realitě navíc zcela zavádějící až absurdní.

V dalším elaborátu provenience MV z roku 1948 *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím a poverenictva vnútra Situačná zpráva o činnosti gr. kat. kléra na čele s biskupom Gojdičom na Slovensku, pot.[ažmo] na území ČSR* je již jasně patrná ideologická a politická deformace problematiky, zejména

⁴⁰ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 4: *Trestní oznámení na Pavla Hučka*, s. 15.

⁴¹ Srov. ABS, sbírka Zvláštní vyšetřovací spisy, arch. č. ZV-120 MV, díl 8: *Zpráva o činnosti s. Janouška v sektoru BAa-I*; díl 4: *Zpráva o prověřce činnosti I. sektoru v období 1949–1954*, s. 13; díl 2: *Protokol o výpovědi Antonína Prchalý z 2. 1. 1963*; f. Inspekce ministra vnitra ČSSR (f. A 8/2), inv. j. 95: *Protokol o výpovědi Vladimíra Šmolky z 30. 7. 1951. Výpis z 27. 1. 1970*. K citacím dokumentů viz česká verze studie.

⁴² ABS, f. Osobní evidenční karty (OEK): *Osobní evidenční karta příslušníka MV Jaroslava Janouška*. Blíže k J. Janouškovi viz M. Bárta, *My jsme rozhodnutí zneškodnit každého, nikoho se nebojíme. Proces s Jaroslavem Pavlem*, „Paměť a dějiny“ 2012, č. 4/2012, s. 14; J. Dvořáková, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*.

ve snaze vykreslit ukrajinské podzemí jako „zločinné, fašistické, kolaborantské, protislovanské a protičeskoslovenské“ a stejně tak i řeckokatolickou a katolickou církev, resp. Vatikán. V úvodu je nicméně obsažena informace o tom, že *odhalení banderovské přepážky na řeckokatolické faře v Praze I. Karlova ul. poskytlo příležitost k rozsáhlému šetření, které úspěšně vedlo ke zjištění nepřátelské rozvratné činnosti.*⁴³ Právě zde vzniká problém s oddělením ideologického balastu, úmyslné deformace faktů a různých absurdních tvrzení, neboť nelze přesně odlišit, kde končí realita a začíná konstrukce vyšetřovatelů, v tomto případě mající jasné cíle v diskreditaci a represím vůči zmíněným církvím a jejich představitelům.

Existenci „banderovské přepážky“ či jakékoli jiné konspirační struktury OUN(b) v ČSR totiž popírají materiály nalezené právě u Zilynského-Kovalyka, z nichž vyšetřovatelé zjistili, že k počátku roku 1947 Vasyľ Halasa „Orlan“ (v textu „Orel“) žádal struktury v Bavorsku o *předání spolehlivých osob na území ČSR, jejichž prostřednictvím měl organizovat na našem území opěrné body pro kurýrní cesty mezi Orlovou [Orlanovou] skupinou a Mnichovem.*⁴⁴ Jinými slovy k lednu 1947 žádná takováto síť neexistovala a vzhledem k tomu, jakým způsobem a po jaké trase se územím ČSR pohybovali sotně UPA při propagačních rejdech a tzv. velkém rejdu na Západ⁴⁵ a pozdější kurýři, patrně ani nevznikla. Kurýr „Arkadij“ (viz níže) v září 1947 vcelku výstižně udal do protokolu, že *mu není nic známo o tom, že by na území ČSR byla ukrajinská civilní síť [myšleno síť OUN]. Podle mého [„Arkadijova“] názoru však civilní síť na území ČSR není, neboť v opačném případě bych se přepravil přes území ČSR jejím prostřednictvím vlakem a nemusel bych chodit pěšky.*⁴⁶

Kurýři vysílání z Polska na Západ k československým hranicím většinou cestovali vlakem a teprve poté postupovali dále pěší trasou. Tamní síť OUN(b) jim totiž byla schopna dodat padělané doklady

⁴³ Srov. ABS, f. 307, sign. 307-1-4: *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*, s. 1; sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 21: *Situační zpráva o činnosti gr. kat. kléra na čele s biskupom Gojdičom na Slovensku, pot. na území ČSR*.

⁴⁴ ABS, f. 302, sign. 302-144-3: *Zpráva týkající se Zilinského ze dne 10. 2. 1947*, s. 6.

⁴⁵ K problematice aktivit UPA v ČSR v letech 1945 až 1947 viz např. M. Šmigel, *Banderovci na Slovensku*, Belianum, Banská Bystrica, 2007; V. Ondrák, *Propagační rejď Ukrajinské povstalecké armády na Západ a Československo*, „Sborník Archivu bezpečnostních složek“ 2021, č. 19, s. 13–77; týž, *Činnost Ukrajinské povstalecké armády v Československu v letech 1945 a 1946*. In *Securitas Imperii*, č. 40/2022, Ústav pro Studium totalitních režimů, Praha 2022, s. 112–152.

⁴⁶ ABS, f. 302, sign. 302-144-5: *Protokol o výpovědi sepsaný s Ivanem Krasuckým* 29. 9. 1947, s. 12.

a riziko odhalení v dopravních prostředcích tak bylo považováno za relativně malé. V případě namátkové kontroly ve vlacích v ČSR, které v souvislosti s akcemi proti UPA v roce 1947 probíhaly (obecně s nulovými výsledky), by však byli v podstatě ihned odhaleni. Všichni zadrženi příslušníci OUN(b)/UPA navíc shodně vypovídali, že žádné kontakty na organizační síť v ČSR a obecně nikoho neměli.⁴⁷

Konkrétní osoby sympatizující či přímo podporující ukrajinské podzemí v ČSR nepochybně pobývaly, ovšem není jasné, v jakém počtu a či vůbec lze hovořit o organizované struktuře. Velmi pravděpodobně se jeden z opěrných bodů nacházel v Praze a skutečně se mohlo jednat o kostel v Karlově ulici, nicméně nutno dodat, že ten plnil funkci jednoho z center ukrajinské komunity v ČSR jako takové, rozhodně ne pouze jakési „banderovské přepážky“. Tohoto faktu a ochoty tamních správců v pomoci soukmenovcům mohli kurýři OUN(b) využívat, resp. zneužívat pro vlastní cíle (vydávání falešných dokladů, materiální pomoc, poskytnutí úkrytu apod.), a to za nevědomí církevních kruhů, nebo jen části či jednotlivce, sympatizujícího s hnutím. Další podobný „opěrný bod“ se patrně nacházel na řeckokatolické faře v Prešově s podobnou charakteristikou.⁴⁸ Třetí bod poté představovali převaděči, pomáhající Ukrajincům přejít z Čech do Bavorska. V případě osob hledajících na faře pomoc se v drtivé většině případů nejednalo o členy OUN(b)/UPA, ale řeckokatolické uprchlíky z Polska a SSSR, často církevní představitele.

Přesně v takovémto duchu se vyjádřil ve výslechovém protokolu a později i v dokumentu z cyklu České televize *Třicet návratů: Akce B* zmíněný odsouzený Pavol Hučko. Velmi podobně je koncipováno i nedatované *Hlášení o nezákonné činnosti řecko-katolické církve*.⁴⁹ Tuto hypotézu potvrzuje další z elaborátů, který patrně vznikl ještě v roce 1947.⁵⁰ Vyjma bodu v Prešově však bezpečnost paradoxně konstatovala, že v oblastech Slovenska zasažených propagačními rejdy UPA v letech 1945 a 1946 žádná síť OUN(b) neexistovala,

⁴⁷ Viz M. Šmigel (eds.), *Лімонус УПА, т. 53: УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга друга: Рейд УПА у Західну Європу: чехословацький шлях (1947)*, Toronto-Lvov 2017, část II, s. 505–1043: *Výslechové protokoly vojáků UPA a příslušníků civilní sítě OUN*.

⁴⁸ ABS, f. 307, sign. 307-1-4: *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*, s. 2.

⁴⁹ Srov. cyklus *Třicet návratů*, díl *Akce B*, Česká televize, 1991, stopáž 01:14-04:05; ABS, Historický fond StB (H), inv. j. H-259, díl 3: *Protokol o výpovědi sepsaný s Pavlem Hučkem 14.3.1947*; tamtéž, *Hlášení o nezákonné činnosti řecko-katolické církve*.

⁵⁰ ABS, f. 302, sign. 302-146-4: *Úkoly UPA z hlediska politického a podpora UPA na našem území*.

maximálně se zde nacházeli jednotliví sympatizanti, jak jinak než v řadách řeckokatolické církve.⁵¹ V tomto směru je nanejvýš zajímavé, že týž elaborát o několik stran později ve spojitosti s farou sv. Salvátora již hovoří „jen“ o tom, že *banderovští agenti byli ve styku s pražskou řeckokatolickou farou v Karlově ulici*, nikoli že ji ovládali či řídili, aby vzápětí pisatelé konstatovali, že Hučko dostal k ruce *znameního spolupracovníka pro svou protistátní činnost, poslaného samotným biskupem [Pavolem] Gojdyčem, Řehoře [Hryhorije] Buranyče*, který měl vykonávat funkci *krajského providnyka*. Z textu zároveň nepřímo vyplývá, že v podstatě kdokoli, kdo kostel sv. Salvátora navštívil či navštěvoval, byl považován za „banderovce“, a stejně tak i každý příchozí z Ukrajiny.⁵² Tato absurdní argumentace je v plné shodě s pozdější „ukrajinskou akcí“ StB, kdy se v jejich očích stávali ukrajinskými nacionalisty všichni lidé, kteří se o ukrajinskou tematiku zajímali či měli ukrajinské kořeny, např. i poslanci Slovenské národní rady ukrajinského původu.

V Prešově za „hlavu banderovského hnutí“ StB označila řeholníka Šebestiána Sabola, jemuž se v roce 1948 podařilo z ČSR emigrovat. S ním i s Hučkem měly samozřejmě spolupracovat řeckokatolické fary a kláštery v celé zemi.⁵³ Reálnou činnost Hučka a Buranyče, spočívající ve falšování dokumentů a lhaní úřadům (byť s ušlechtilými motivy), StB rozšířila na „pomahačství banderovcům“ (ač prokazatelně pomohli jedinému -Kovalykovi- ze stovek jiných uprchlíků) a skrz dezinterpretaci korespondence i na vyšší struktury řeckokatolické církve až po biskupa Gojdiče.⁵⁴ Díky této konstrukci tak stát do roku 1952 mohl v průběhu několika operací infiltrovat, diskreditovat a zlikvidovat (formou „sloučení“ s pravoslavnou církví) celou řeckokatolickou církev v ČSR.⁵⁵

Pavol Hučko, Řehoř Buranyč, Bohdan Kovalyk a pět dalších osob bylo 18. prosince 1948 odsouzeno Státním soudem v Praze k trestům odnětí svobody. Hučko v délce trvání 15 let, Buranyč a Kovalyk

⁵¹ ABS, f. 307, sign. 307-1-4: *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*, s. 26.

⁵² Tamtéž, s. 37 a 45–57.

⁵³ Tamtéž, s. 46.

⁵⁴ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 21: *Situačná zpráva o činnosti gr. kat. kléra na čele s biskupom Gojdičom na Slovensku, pot. na území ČSR*, s. 3.

⁵⁵ Viz např. V. Vaško, *Likvidace řeckokatolické církve*, Praha, 2007; K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Praha, 1993; R. Letz, *Dokumenty k procesu s katolickými biskupmi Jánom Vojtašákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*, Bratislava 2007.

na doživotí, a to za zločiny přípravy úkladů o republiku a vojenské zrady, tedy za aktivity krajně nepravděpodobné. Reálnou činnost, falšování dokumentů, případně zpronevěru, soud v rozsudku vůbec nezohlednil.⁵⁶ Hlavní část „důkazního“ materiálu představovaly výslechové protokoly obviněných a sester Ležynských, získané výše uvedeným způsobem. U Kovalyka pak lze hovořit o nelegálním překročení hranice a členství v ilegálních organizacích, stěžejí trestné činy zasluhující tresty odnětí svobody v takovéto výši. Spoluodsouzení Ivan Leontovyč a, Alexander Vataman a sestra Šebestiána Sabola Marie Horáčková žádali v letech 1967 až 1973 o přezkum rozsudku státního soudu. V těchto žádostech uváděli, že jejich výpovědi na nich „byly vynuceny“, a to zejména hrubým psychickým nátlakem. Soudy je však zamítly nebo je navrhovatelé stáhli.⁵⁷

Hučko, Buranyč a Kovalyk minimálně část trestu strávili společně v Leopoldově a na Bytízi, kde byli „obsazeni“ agenturní sítí, patrně k roku 1953, tedy souběžně s akcí „Škorpioni“ (viz níže). Nutno dodat, že dle dochovaných zpráv se StB nedověděla nic nového, maximálně potvrzení toho, že roku 1947 vskutku žádnou „banderovskou přepážku“ ani „síť OUN v ČSR“ neodhalila.⁵⁸ Pavol Hučko a Řehoř Buranyč byli propuštěni na základě amnestie prezidenta republiky v květnu 1960.⁵⁹ Hučko poté žil nejspíše v Praze a po roce 1989 podal svědectví o svém osudu. Osud Buranyče po propuštění není znám. Část jeho rodiny v době jeho výkonu trestu emigrovala do USA, kam se patrně chtěl též vydat.⁶⁰ V personálním vězeňském spisu je uvedena poznámka, že po propuštění žil v Olomouci u sestry a v březnu 1972 zemřel.⁶¹

Žádosti Bohdana Kovalyka o udělení milosti nebo stížnosti proti neudělení amnestie soudy opakovaně zamítaly kvůli negativním pracovním posudkům (které se později „zázračně“ prudce vylepšily), ale hlavně proto, že jako „přímý agent nepřátelské organizace“ nesplňoval

⁵⁶ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 1: *Rozsudek Státního soudu v Praze nad osmi osobami z 18. prosince 1948.*

⁵⁷ Tamtéž, díl 1: *Usnesení Městského soudu v Praze nad návrhy Ivana Leontovyče, Alexandra Vatamana a Marie Horáčkové z let 1967 až 1973.*

⁵⁸ Tamtéž, díl 6: *Ukrajinskí nacionalisti zpráva. Leopoldov dňa 10. 7. 1953; Hučko Pavel, potrestaný – zpráva z 24. 7. 1953; díl 5: Protokol o výpovědi sepsaný s Bohdanem Kovalekem 14. 10. 1953.*

⁵⁹ Tamtéž, díl 2: *Usnesení Krajského soudu v Praze o účasti Pavla Hučka a Řehoře Buranyče na amnestii prezidenta republiky z 8. 7. 1965.*

⁶⁰ NA, f. Sbor správy nápravné výchovy (SSNV), *Osobní vězeňský spis Řehoře Buraniče; Propouštěcí dotazník.*

⁶¹ Tamtéž, *Osobní spis Řehoře Buraniče.* Poslední číslovka vročení je nečitelná, k číslici 2 (tedy 1972) má nejbliže.

podmínky udělení amnestie.⁶² Propuštění se dočkal až roku 1964.⁶³ V personálním vězeňském spisu měl zapsáno bydliště v Bohdalově na Českomoravské vrchovině, které patrně uvedl na radu spoluvězně a přítele Ladislava Grošofa, odsouzeného v případě rozšiřování nelegálních tiskovin, teroristické činnosti a sabotáže znárodnování na Žďársku.⁶⁴ V Bohdalově se Kovalyk oženil s Irinou Klusáčkovou a přestěhoval se právě do nedalekého Žďáru nad Sázavou. Po srpnu 1968 se jim podařilo z Československa emigrovat a přesídlit do USA. Tam se Kovalyk podílel na aktivitách sdružení bývalých vojáků UPA.⁶⁵ Zemřel roku 2021.⁶⁶

Těžko říci, zda takřka dvacetiměsíční prodleva mezi hlavní vlnou zatýkání a odsouzením v případě „Hučko a spol.“ byla způsobena „vyšetřováním“, tehdejšími aktivitami sotní UPA v ČSR nebo obavou, že alespoň částečně nezávislý soud by pochybnou žalobu smetl ze stolu, popř. obvinění ještě nebyli „dostatečně zpracováni“ k tomu, aby před soudem vypovídali dle režie vyšetřovatelů. Vzhledem k tomu, že rozsudek se týkal „jen“ osmi osob (z toho jedné v emigraci a ve dvou případech „pouze“ za neoznámení trestného činu) a nenavazoval na něj žádný další monstrproces, sotva ho mohla StB chápat jako „úspěšné vypořádání se s rozvětvenou organizací UPA v ČSR“ a projevovala s případem nespokojenost a přímo bezradnost. A to zkrátka z toho důvodu, že se žádnou organizovanou „síť UPA v ČSR“ nedařilo odhalit...neboť žádná neexistovala. Toto dokládá žádost StB o pomoc, kterou v květnu 1948 zaslala „přátelům“ z MBP ve věci *problémů v rozhodující akci proti bandám UPA*.⁶⁷

Nesmýslnost operací StB ve věci ukrajinského podzemí v ČSR dále nepřímou dokumentuje elaborát 1. odboru II. správy MV z roku 1965, v němž je uvedeno, že *agenti OUN/b/ likvidovaní v Polsku v roce 1955 vypověděli, že měli na přechodové trase ze západního Německa do Polska na území ČSR vybudovat pouze mrtvé schránky pro potřebu dalších agentů procházejících čs. územím*.⁶⁸ StB informace získané

⁶² Tamtéž, *Osobní vězeňský spis Jana Zilinského*.

⁶³ Tamtéž, *Uznesenie Okresného súdu v Trnave o podmieneneňom prepusteníu Jána Zilinského z 12. 3. 1964*.

⁶⁴ Tamtéž, *Osobní vězeňský spis Jana Zilinského*; <http://ukrpohliad.org/culture/nove-vydannya-daleka-doroga-vazhkyj-shlyah.html> (Odkaz k datu 8. 6. 2022).

⁶⁵ *Альманах товариства вояків УПА ім ген.-хор. Романа Шучевича – „Тараса Чупринки“ в ЗСА*, книга 3, 2001–2015, New York–Lviv 2018.

⁶⁶ <http://ukrpohliad.org/culture/nove-vydannya-daleka-doroga-vazhkyj-shlyah.html> (odkaz k datu 8. 6. 2022).

⁶⁷ IPN, sign. Bu 0296/27, t. 3: *List z 29. 5. 1948*. Zajatci zmínění v textu se tou dobou již týden nacházeli v Polsku. Viz Ondrák, V.: *Osudy příslušníků...*, s. 16.

⁶⁸ ABS, f. A1, inv. č. 246: *Zpráva o činnosti ukrajinské nacionalistické organizace OUN*, s. 20.

v průběhu akce „Hučko a spol.“ patrně ještě v roce 1947 předávala do Polska.⁶⁹ Je tedy evidentním, že kriminalizace a perzekuce řeckokatolické církve v ČSR byla konstruována StB, minimálně od roku 1947, tento fakt odpovědná místa znala, a přesto v dosavadní linii pokračovala. Nutno doplnit, že represe se nevyhnuly žádné náboženské skupině v Československu, nicméně řeckokatolíci byli postiženi neúměrně svému počtu. A z jakého důvodu? Neboť na přelomu 19. a 20. století se řeckokatolická církev *de facto* stala národní církví západních Ukrajinců s jasně prozápadní orientací (díky podřízenosti Vatikánu) a prizmatem Moskvy „nabourávala“ „jednotu“ Ukrajinců, tedy orientaci provýchodní (čti proruskou/prosovětskou). Primární důvody její likvidace vskutku nespočívaly v „podpoře band ukrajinských nacionalistů“, neboť násilné převádění řeckokatolíků na pravoslaví se masově dělo již za carské vlády, kdy ukrajinské národní obrození stálo teprve na svých počátcích.⁷⁰ Zejména v ČSR se zcela evidentně jednalo o pouhou záminku, navíc účelovou a v souznění s tažením proti církvím jako takovým.⁷¹ V šíření dezinformací o řeckokatolické církvi a jejím napojení na OUN(b) StB pokračovala i v 60. letech.⁷²

ABY SE O NÁS NA ZÁPADĚ PSALO. KURÝŘI OUN(B) V ROCE 1947

Vasyľ Halasa „Orlan“ na podzim 1947 vyslal další kurýřskou skupinu do Mnichova ve složení Ivan Kryvuc'kyj „Arkadij“ a Anton Recešyn „Pimsta“.⁷³ Z Přemyšlu vyrazili 16. září vlakem do Katowic, kde navštívili „Arkadijovu“ sestru a dále na Jelení Horu. Hranice překročili 18. září. Oba muži však byli během spánku zpozorováni nedaleko Dubé hajným, který přivolal hlídku SNB. Ta oba Ukrajince následně

⁶⁹ IPN, sign. Bu 0296/27, t. 3: *Notatka informacyjna. Dotyczy: Nielegalnej dzialalności kosciola grecko-katolickiego.*

⁷⁰ K likvidaci řeckokatolické církve na územích obsazených Sovětským svazem po roce 1944 viz R. Drozd, B. Halczak, *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989*, Warszawa 2010, s. 90–91.

⁷¹ V tomto směru stačí porovnat materiály provenience StB a „vývoj“ různých pseudokauz z různých období. Srov. např. ABS, sbírka Správa vyšetřování StB, spis arch. č. V-5517 MV, díl 1: *Trestní oznámení na Pavla Hučka, Řehoře Buranyče a další čtyři osoby ze 3. září 1948*; díl 4: *Příprava k procesu proti řecko-katolickému faráři Hučkovi*; díl 21: *Situační zpráva o činnosti gr. kat. kléru na čele s biskupem Gojdičem na Slovensku, pot. na území ČSR.*

⁷² ABS, f. A34, inv. j. 1756: *Orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů*, s. 10–11.

⁷³ О. Ішук, Н. Ніколаєва, *Кур'єрський зв'язок між ОУН і УПА в Україні та закордонними організаціями (1944–1955 рр.)*, „Військово-історичний альманах“ 2008, č. 2 (17). s. 9.

zadržela. Značnou roli v jejich zadržení hrály nevhodné boty „Pimsty“. Nohy si rozedřel do krve a dvojice tak nemohla postupovat plánovanou rychlostí ani po nočním pochodu hledat vhodný úkryt.⁷⁴ V přenašeném materiálu nesli zprávy zejména o rejdu sotní UPA na Západ, plány „Orlana“ a privátní korespondenci.⁷⁵ „Arkadije“ a „Pimstu“ jako jedny z mála zajatců ukrajinského podzemí v roce 1947 čs. úřady nevydaly do Polska, ale do SSSR.⁷⁶ Kryvuc'kyj sovětská vězení přežil a později sepsal paměti. Z nich vyplývá, že oba kurýry překvapily „probolševické tendence“ Čechů (jinými slovy se domnívali, že cestují přes přátelskou zemi a polevíli v ostražitosti) a opět potvrdil, že neměl žádné kontakty na „síť OUN v ČSR“ ani na jiné osoby.⁷⁷

Další kurýry OUN(b), vyslané paralelně s „Arkadijem“ a „Pimstou“, se podařilo zadržet v polovině září 1947. Jednalo se o Volodymyra a Romana Matějkiva, které do Mnichova vyslal providnyk Zakerzonského kraje OUN(b) Jaroslav Staruch „Stjah“. Dvojice vyrazila vlakem z Lubaczowa 8. září 1947 a hranici překročila v okolí Špindlerova Mlýna v noci z 14. na 15. září. Pokračovali dále pěšky směrem na Mladou Boleslav. Nicméně patrně byli natolik neopatrní a nápadní, že 17. září 1947 si jich všimla hlídka SNB u Semil a zadržela je.⁷⁸ Obsah přenašených materiálů se překrýval s tím, který dopravovali „Arkadij“ a „Pimsta“. Matějkiv a Zabolotnyj byli již 27. září 1947 předáni sovětským orgánům.⁷⁹

Iščuk a Nikolajeva k roku 1947 dále uvádí, že v ČSR měl být zadržen a do SSSR předán další kurýr OUN(b) jménem Volodymyr Porendovs'kyj „Vovk“, nicméně v materiálech provenience armády ani StB se takovýto případ nepodařilo dohledat ani podobné jméno vylustrovat.⁸⁰ Titíž autoři datují další kurýrskou tříčlennou kurýrskou skupinu do léta 1948. „Cihan“, „Hryzun“ a „Profesor“ měli přejít hranici z SSSR do Polska a následně do ČSR, kde všichni tři měli zemřít v boji.⁸¹ Bližší informace však neuvádí a v materiálech provenience StB se též nepodařilo relevantní materiály dohledat.

⁷⁴ I. Кривуцький, *Де срібнолентий Сян пливе...*, Логос, Львів 2000, s. 199–208.

⁷⁵ ABS, f. 307, sign. 307-42-4: *Opisy*; f. 302, sign. 302-144-5: *Protokol o výpovědi sepsaný s Ivanem Krasuckým* 29. 9. 1947.

⁷⁶ Viz V. Ondrák, *Osudy příslušníků...*

⁷⁷ Viz I. Кривуцький, *Де срібнолентий Сян пливе...*

⁷⁸ ABS, f. 302, sign. 302-144-3: *Zápis o výpovědi sepsaný s Vladimírem Zabolotným* 20. 9. 1947; tamtéž, *Zápis o výpovědi sepsaný s Romanem Matejkivem* 21. 9. 1947.

⁷⁹ Tamtéž, *Matejkiv Roman, Zabolotnyj Vladimír, banderovci, odevzdání R.A. – hlášení*.

⁸⁰ О. Ішук, Н. Ніколаєва, *Кур'єрський зв'язок...*, s. 11.

⁸¹ Tamtéž, s. 15.

NÁHODNÁ KULKA U POHOŘELIC...NEBO U POHOŘELIC?

Během 8. a 9. listopadu 1949 byli dva Ukrajinci při cestě na Západ zastřeleni u Němčiček a Budkovic, jižně od Brna. Jednoho z nich, pseudonym „Švarnyj“, dle čs. pramenů patrně omylem zastřelil velitel skupiny na cestě Němčičky-Hustopeče-Pohořelice v náhodné přestřelce s příslušníkem SNB. U tohoto padlého byly nalezeny mapy dokládající směr pochodu ze Zakarpatské Ukrajiny do Mnichova.⁸² Dle rozporuplných informací uváděných v některých polských a ukrajinských zdrojích byl druhým padlým Stepan Stebels'kyj „Chrin“, v dané době vedoucí této kurýrské skupiny, předtím velitel stejnojmenné sotně operující v letech 1945 až 1947 v blízkosti čs. hranic na polské straně a později velitel Taktické oblasti UPA „Makivka“ na Ukrajině.⁸³ Zahraniční zdroje uvádí, že měl padnout v Pohořelicích u Napajedel, okres Zlín, 9. září 1949, jiné uvádí totožné místo, ale 9. listopadu 1949.⁸⁴ K datu 9. září 1949 se nepodařilo nalézt žádné dokumenty hovořící o přestřelce s UPA a dle textů uveřejněných prof. Mikulášem Mušinkou skupina vyrazila z Ukrajiny na Západ až koncem září 1949 a hranice ČSR překročila 4. října.⁸⁵

Dne 8. a 9. listopadu 1949 se skutečně u Pohořelic bojovalo, ovšem v okrese Brno-venkov, nikoli v 70 km vzdálených Pohořelicích v okrese Zlín. U jednoho z padlých, považovaného za vůdce skupiny, byl nalezen *takový písemný materiál, že bylo rozhodnuto o jeho okamžitém odeslání do Prahy*, kam dorazil již 10. listopadu.⁸⁶ Tento materiál se nepodařilo dohledat. Patrně byl předán polským nebo sovětským úřadům. Mušinka dále uvádí pramen, dle něž se jednalo o „Pohořelice u Brna na řece Jihlavě“ (v originále Čиллава-Чиллава). Partyzáni beze ztrát překonali řeku a pokračovali na Západ. V lese zajali místního lesníka,

⁸² ABS, f. 307, sign. 307-111-3: *Vyskyt banderovcu na Morave – hlasení*.

⁸³ Viz např. С. Стебелський, *Зімою в бункері*, Мюнхен, 1950; týž: *Криз сміх заліза: Спогади-хроніка 1944/45*, Мюнхен 1952; G. Motyka, *Tak bylo w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948*, Volumen, Warszawa 1999.

⁸⁴ <https://drohobychyna.com.ua/section/osobistosti/stepan-stebelskiy/>, <https://zakarpattya.net.ua/Special/121079-Ukrainets-z-Priasheva-vziav-uchast-v-urochystostiakh-u-Sambori-FOTO>; G. Motyka, *Ukraińska partyzantka 1942–1960: działalność Organizacji Ukraińskich Nacionalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Rytm, Warszawa 2006, s. 559.

⁸⁵ M. Mušinka, *Де і як було вбито і поховано командира УПА Степана Стебелського – Хзрїна“?*, in A. Lukáčová, a kol.: *Ukrajinská povstalecká armáda jinak (v literatuře, umění a kultuře)*, Slovanská knihovna Praha, 2011, s. 37–38.

⁸⁶ ABS, f. 307, sign. 307-111-3: *Zabavený spisový materiál u zastřeleného benderovce na Moravě – zaslání*, telegram č. 24, obsah telegramu: *zde je kv nb brno u dalnopolu vstr. krompolc. soudruh sdel s.kpt. pavlovi, ze u druhého zastreleneho banderovce byl nalezen takovy pisemny material, ze jsem se rozhodl ihned odejeti s nim do prahy k vam. ocekavejte mnse asi ve 2 az 2.30 hod.*

kterého následně propustili. V blízkosti však již zahajovaly pátrací akci místní stanice SNB, zalarmované výskytem skupiny po přestřelce 8. listopadu. Příslušníci bezpečnosti navázali s kurýry kontakt v lese u železniční zastávky Budkovice, kde „Chrín“ v boji padl.⁸⁷ Budkovice se nachází 25 km severozápadně od Pohořelic u Brna. Zbylí členové kurýrní skupiny se úspěšně probili do Německa začátkem ledna 1950.⁸⁸ Připustíme-li, že došlo k záměně stejnojmenných obcí, lze se domnívat, že se vskutku jednalo o „Chrína“. Padlého se čs. straně patrně nepodařilo identifikovat. Zbývá dodat, že polské úřady se ještě v 60. letech domnívaly, že „Chrín“ se dokázal probít na Západ a měl působit v řadách nacionalistické emigrace. Je možné, že zde došlo k záměně za dalšího známého velitele sotně UPA v Polsku „Stacha“ (pravé jméno neznámé) z téhož kureně (praporu).⁸⁹ Patrně se jednalo o poslední skupinu vyslanou z SSSR, již čs. bezpečnost způsobila ztráty.

ZA BANDERU, ZA BIERUTA, ZA STALINA!? LEON LAPINS'KYJ A PŘÍBĚH (NE)JEDNÉ ZRADY

Dne 27. června 1948 stanice SNB Hošťálkov na Vsetínsku zadržela v lese u obce pět spících příslušníků OUN(b), prchajících z Polska do Německa, mezi nimi jistého Leona (Leonida) Lapins'kého. Skupina nebyla ničím výjimečná. Takových přes ČSR v letech 1947 a 1948 přecházelo nemálo. Snad až na to, že k jejímu zadržení došlo proto, že muž určený na hlídku usnul spolu s ostatními. Nikdo ze zúčastněných, včetně samotného Lapins'kého, patrně v dané chvíli netušil, jakou roli pod pseudonymem „Zenon“ ještě v problematice ukrajinského podzemí sehraje.⁹⁰

Ve výpovědi o svém předchozím životě Lapins'kyj udal zhruba následující. Narodil se 8. prosince 1913 v Kadlubiskách, okres Tomaszów Lubelski do rolnické rodiny. Roku 1930 nastoupil na učitelský ústav v Szczebrzeszyně. V letech 1936 až 1937 sloužil

⁸⁷ Srov. Tamtéž; M. Mušinka, *Де і як було вбито і поховано командира УПА Степана Стебелського – Хрїна*“?..., s. 38–39; ABS, f. 302, sign. 302-142-2: *Benderovci – UPA, list č. 23.*

⁸⁸ M. Mušinka, *Де і як було вбито і поховано командира УПА Степана Стебелського – Хрїна*“?..., s. 38–39; С. Стебелський, *Кризь сміх заліза: Спогади-хроніка 1944/45; тиж: Зімою в бункері*, s. 50.

⁸⁹ Srov. IPN, sign. Wr 024/8054: *Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy ewidencyjno-obszerniczej z 8.2.1960*; G. Motyka, *Ukraińska partyzantka 1942–1960*, s. 558–559.

⁹⁰ ABS, f. 302, sign. 302-146-1: *Zatčení členů UPA – zpráva.*

v polské armádě. Fakt, že ačkoliv ukrajinské národnosti, absolvoval poddůstojnickou školu, svědčí o jeho inteligenci a organizačních schopnostech. Důstojnické a poddůstojnické hodnosti v polské armádě totiž v drtivé většině obsazovali etničtí Poláci, nikoli příslušníci národnostních menšin. V té době zemřel jeho otec. Poté vyučoval na obecné škole v Rudnikách, okres Łuck. V říjnu 1939 se vrátil za rodinou. Podílel se na ukrajinizaci školství a veřejného života v obci a okolí. Roku 1941 přesídlil na ukrajinskou školu v Zamości. V roce 1942 se Němci v okresech Zamość, Hrubieszów a Chełm pokusili realizovat projekt tzv. Himmlerstadtu, německé kolonie uprostřed slovanského osídlení. V jeho rámci byla rodina Lapins'kého deportována z Kadlubisk do Hrubieszowa. V téže době se Lapins'kyj nechal zapsat na agronomickou školu ve Lvově, kde studoval až do příchodu fronty v květnu 1944. Před boji se skryl u rodiny v Hrubieszowě a následně opět v Kadlubiskách.

Za jeho aktivity v oblasti ukrajinského školství za druhé světové války mu údajně hrozilo zatčení polskými úřady. Od září 1944 do února 1945 se proto uchýlil do obce „Varešen“ v okrese Hrubieszów.⁹¹ V únoru 1945 na výzvu intendanta jedné z místních sotní UPA „Jahody“ vstoupil do řad ukrajinského podzemí, kde byl zařazen jako pomocník referenta propagandy nadrajonu „Lyman“. Na jaře 1946 participoval na jednáních mezi UPA a polským podzemím, která vedla k uzavření lokálního příměří a navázání omezené spolupráce proti komunistické vládě. Akci „Wisła“ přežít ve skupině vedené „Zacharcukem“ v lesích na Zamojsku. Před příchodem zimy se skupina dostala do několika střetů s polskou armádou. Nakonec padlo rozhodnutí jednotku rozpustit, zimu přežít samostatně a znovu se sejít v květnu 1948. V listopadu 1947 proto Lapins'kyj odjel na Štětinsko, kde se za pomoci padělaných dokladů vydával za Poláka. Na jaře 1948 se dle domluvy vrátil do hrubieszowských lesů, kde se setkal s několika Ukrajinci. V červnu se nakonec údajně rozhodli pro odchod do ČSR, spíše však dále na západ za železnou oponu. Dne 14. června vyrazili přes Varšavu na Krakov a Bielsko-Bialou. 19. června 1948 překročili čs. hranice a směřovali na Jablunkov, odtud na Vsetín přes Hošťálkovou.⁹²

Polští a ukrajinští historici udávají poněkud jiný obraz jeho života do roku 1948. Údaje do roku 1939 se v zásadě shodují. Nicméně v září 1939 se vyhnul mobilizaci do polské armády. Roku 1941 se

⁹¹ Obec tohoto ani podobného názvu se nepodařilo dohledat.

⁹² ABS, Historický fond StB (H), inv. j. H-291, díl 1: *Protokol o výpovědi sepsaný s Leonidem Lapinským 17. 7. 1947.*

patrně stal členem OUN(b) pod pseudonymem „Rizbjar“. Ze Zamošće do Lvova nejspíš přesídlil na rozkaz podzemí, nikoli dobrovolně. V zimě 1943 byl přidělen ke tamní síti Služby bezpečky, v níž dostal na starost polské komunistické podzemí. V této pozici měl hrát hlavní úlohu v likvidaci sítě polské komunistické odbojové organizace Gwardia Ludowa (GL) ve Lvově, kterou téhož roku provedli Němci. Lapins'kému se údajně podařilo infiltrovat do GL a výměnou za propuštění několik ukrajinských vězňů předat veškeré informace Gestapu. Propuštění byli, mimo jiných osob, Jaroslav Staruch „Stjah“, zmíněný budoucí providnyk sítě OUN(b) v poválečném Polsku a Dmytro Hrycaj „Perebyjnis“.⁹³ V květnu 1944 byl Lapins'kyj převelen na Hrubieszowsko, kde se zabýval kontrarozvědnou ochranou podzemních struktur. Po přechodu fronty obsadil na jaře 1945 pozici providnyka SB OUN(b) nadrajónu „Lyman“, později i dalších oblastí, a setrval v ní až do akce „Wisła“. V této funkci měl, mimo jiné, i pravomoc odsuzování k trestu smrti. Na jaře 1948 se po setkání s dalšími rozprašenými příslušníky podzemí rozhodl k odchodu na Západ...⁹⁴

Lapins'kyj, dle čs. materiálů charakterizovaný jako *inteligentní, zchytralý a domýšlivý*, nejspíše znal osud svých předchůdců, zajatých v Polsku a v ČSR roku 1947, resp. dříve. Naprostá většina z nich skončila v následujících letech v polských vězeních nebo na popravišti. Jako příslušníka SB jej s jistotou čekala šibenice. Osud „předchůdců“ sdílet nechtěl a rozhodl se ke zradě. Po opakovaných, dodejme patrně účelových a falešných slibech čs. vyšetřovatelů, že v případě pravdivé výpovědi nebude vydán polským orgánům, začal ochotně vypovídat, snad i proto, že chtěl chránit či se setkat s rodinou, roku 1944 deportovanou do SSSR.⁹⁵ V létě 1948 jej čs. úřady vydaly do Polska, kde byl definitivně převerbován. S jeho pomocí se UBP a MBP do roku 1950 podařilo zlikvidovat, agenturně obsadit nebo si podřídit téměř všechny zbývající komůrky OUN(b) v Polsku a Sovětům paralelně proniknout hluboko do struktur podzemí i v USSR.⁹⁶ Lapins'kyj přitom neváhal nepohodlné osoby nechat likvidovat či jinak perzekvovat. Jeho spolupráce rozhodně přesahovala nezbytně nutnou míru, aktivně zasahoval do plánování operací a jednotlivé kurýry či

⁹³ Nad činností „Zenona“ za války se dále vedou debaty. Nelze vyloučit, že s propuštěním „Perebyjnise“ a „Stjaha“ žádnou spojitost neměl.

⁹⁴ Srov. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 64–72; G. Motyka, *Tak było w Bieszczadach...*, s. 469–472.

⁹⁵ ABS, f. 302, sign. 302-146-1: *Zatčení členů UPA – zpráva*; Historický fond (H), inv. j. H-259, díl 1: *Protokol o výpovědi sepsaný s Leonidem Lapinským 17. 7. 1948*.

⁹⁶ Viz I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 107.

jiné osoby vědomě posílal do pastí či přímo na smrt.⁹⁷ Jeho přičiněním v letech 1948 až 1960 bylo zabito nebo uvězněno až několik set lidí, většinou Ukrajinci. Osud Lapinského zůstává neznámým. Po konci operace „C-1“ jej patrně převzali Sověti a pokračoval v dosavadní činnosti na sovětské Ukrajině. Podle I. Hałagidy se později vrátil do Polska, koncem 80. let zpět na Ukrajinu a zde o několik let později zemřel.⁹⁸ Paradoxně se tak mohl dožít vzniku nezávislé Ukrajiny...

Podobně kritickou roli v likvidaci kurýrských skupin dále sehráli sovětsí agenti v řadách západních zpravodajských služeb a exilových struktur OUN. S jejich pomocí byly likvidovány skupiny, které Britové, Američané a Italové do Polska a na Ukrajinu většinou dopravovali letecky. Tyto akce většinou končily neúspěchem a smrtí nebo zajetím vysazených osob.⁹⁹

Během operace „C-1“ je doloženo nejméně 13 případů přechodu hranic z ČSR do Polska, ne všechny je však možno zrekonstruovat z dochovaných materiálů StB.¹⁰⁰ Ta do let 1949 až 1959 řadila celkem 11 kurýrských skupin, jež byly zpozorovány nebo zlikvidovány v ČSR, ovšem v tom i ty směřující do a z SSSR.¹⁰¹ Patrně roku 1949 se „Zenonovi“ podařilo navázat kontakt s tříčlennou kurýrskou skupinou z Mnichova ve složení „Mychajlo Tytus „Bohdan“, Ivan Smarž „Pimsta“¹⁰² a Mychajlo Fedak „Smyrnyj“. Poslední jmenovaný se ještě téhož roku vrátil spolu s dalšími pěti Ukrajinci do Bavorska.¹⁰³ Na jaře 1950 Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (UBP) upozornil StB, že přes ČSR by mělo přecházet pět osob v rámci jedné kurýrské skupiny se žádostí o její likvidaci. Dne 4. června 1950 však tato skupina překročila polské hranice a o týden později dorazila na místo určení bez zásahu ze strany StB.¹⁰⁴ Simultánně s touto skupinou dle Hałagidy měli 4. června z Bavorska vyrazit další kurýři, vedení Petrem Hojsanem „Voronem“. Po šesti dnech v ČSR však měli být

⁹⁷ G. Motyka, *Tak bylo w Bieszczadach...*, s. 470.

⁹⁸ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 270.

⁹⁹ Viz tamtéž, celá práce; G. Motyka, *Tak bylo w Bieszczadach...*, s. 470–474. Účastníkem výsadek do USSR byl, mimo jiných, jistý Mychajlo Duda „Hromenko“. Velitel jedině sotně, které se alespoň v částečně organizovaném stavu podařilo přes ČSR probít do Bavorska během propagačního rejdu v roce 1947.

¹⁰⁰ O. Ішук, H. Ніколаєва, *Кур'єрський зв'язок...*, s. 11.

¹⁰¹ ABS, f. A11, inv. j. 1113: *Přechody agentů OUN-B z Polska a na Zakarpatsko přes území ČSSR*.

¹⁰² Jedná se o jinou osobu než kurýra „Pimstu“ z roku 1947.

¹⁰³ K osobě Fedaka viz B. Halczak, M. Šmigiel, *Działalność oddziału UPa Mychajło Fedaka „Smyrnygo“ w Beskidzie Niskim w latach 1945–1948*, in *Studia nad historią, kulturą i polityką*, Zielona Góra 2007, t. I, s. 69–80.

¹⁰⁴ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 125.

u vsi Kummer (snad Hradčany, dnes součást Ralska) překvapení vojenskou jednotkou. Jeden z kurýrů měl zemřít v boji, druhý se vrátit zpět do Bavorska a jediný „Voron“ dorazil do Polska.¹⁰⁵ Další Ukrajinci se vydali na pochod do Polska v říjnu 1950. Jednalo se o Stepana Jakymiva „Burlaku“, Antona Juchyma „Vilchového“ a tři radisty. Do Polska se dostali bez problémů.¹⁰⁶

V září 1951 územím ČSR prošla tříčlenná skupina Vasyľa Zbrožyka „Zenka“, přičemž část cesty absolvovala prostředky hromadné dopravy.¹⁰⁷ Tento fakt zavdává podezření, že disponovali kvalitními falzifikáty československých dokladů, nebo je čs. strana záměrně nechala projít na žádost Poláků. Část těchto kurýrů se ve dvou skupinách měla ještě v říjnu 1951 vrátit zpět do Bavorska. Zde však již zafungovala agentura „Zenona“. MBP ve snaze předejít odhalení své kontroly sítě OUN(b) v Polsku se rozhodlo požádat StB o spolupráci a Ukrajince zadržet až v ČSR, čímž chtělo vyvolat zdání, že k jejich odhalení došlo náhodou.

Dne 27. října 1951 v Tanvaldu měli být zadrženi kurýři „Bahnystyj“, „Malyj“ a „Seržant“. Všichni tři byli později předáni „sovětským přátelům“.¹⁰⁸ V materiálech provenience Státní bezpečnosti se nepodařilo k těmto případům najít žádné relevantní prameny. Haľagida v souvislosti s poslední skupinou uvádí, že celou akci doprovázela velmi přísná konspirace včetně ničení dokumentace a grafických pomůcek (zejména map a fotografií), vzniklých ještě před zadržením zmíněných osob. Nelze vyloučit, že podobná opatření StB prováděla i v předchozích a pozdějších případech. K případu v Tanvaldu byla dohledána pouze obecná zpráva z roku 1961, z níž vyplývá, že k zadržení těchto osob v ČSSR skutečně došlo, nicméně po extradici do Polska (nikoli SSSR, jak ovšem odpovídalo realitě) tamní bezpečnost nepředala „československým přátelům“ žádné zprávy z výsledku zadržených. Výměna informací tak patrně neprobíhala dle ustálených pravidel a polská bezpečnost předávala do Československa pouze vybrané informace, a to i v případech, kdy navazovala spolupráci s StB, resp. je předávala se značným zpožděním, někdy i delším než pět let.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 139; ABS, f. A11, inv. j. 1113: *Přechody agentů OUN-B do Polska a na Zakarpatsko přes území ČSSR.*

¹⁰⁶ I. Haľagida, *Prowokacja „Zenona“*..., s. 143.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 180.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 183–184; ABS, f. A11, inv. j. 1113: *Přechody agentů OUN-B do Polska a na Zakarpatsko přes území ČSSR.*

¹⁰⁹ ABS, f. A11, inv. j. 1113: *Přechody OUN-b – dodatek ke zprávě pro polskou bezpečnost z 27. 2. 1961; tamtéž, Zpráva náčelníka zahraničního oddělení VS-MV náčelníku II. správy MV z května 1961.*

G. Motyka uvádí, že tuto skupinu nevyslal Lapins'kyj, ale referent SB v jeho síti Zbyhnjev Kamins'kyj „Don“. Kamins'kého totiž do funkce jmenovaly exilové struktury v Mnichově s cílem prověření a prevence infiltrace struktur v Polsku ze strany tamní kontrarozvědky. Pro MBP řízeného Lapins'kého a celou operaci „C-1“ tak představoval hrozbu. Likvidace skupiny v Polsku by byla příliš nápadná, tedy riskantní a Poláci se rozhodli požádat o pomoc „přátele z StB“.¹¹⁰ Zadržením „Donových“ kurýrů MBP sledovalo dva primární cíle: eliminaci hrozby odhalení pozadí „Zenonovy“ práce a posílení jeho pozice tím, že jím vyslané kurýry nechali dorazit do cíle, kteří samozřejmě podezření o provalu zbytkové sítě OUN(b) „vyvrátili“.¹¹¹ K likvidaci Kamins'kého a jeho lidí mělo dojít „v roce 1954–1955“. K této akci se však v českých archivech vyšetřovací ani operativní materiály nenachází, jen několik krátkých zpráv.¹¹² Kamins'kyj jako referent SB později v důsledku podezřelých zadržení podřízených a dalších akcí MBP pojal oprávněné podezření, že „Zenon“ kolaboruje s polskou bezpečností, proto jej Poláci v závěru operace „C-1“ v květnu 1954 zadrželi.¹¹³

KOVBOJKA U ŘEVNIČOVA A POKUSY STB INFILTROVAT OUN

V roce 1952 došlo k událostem do té doby v problematice ukrajinských kurýrů v ČSR nevidaným. Dne 21. září 1952 na poli u Řevničova, okres Nové Strašecí, dva neznámí muži v potyčce zastřelili dva místní funkcionáře KSČ/MNV/JZD Františka Miku a Karla Junga. Zabit byl i jeden z neznámých, druhý utrpěl zranění.¹¹⁴ Fakt, že oba Češi patřili k lokálním představitelům státní moci, byl s největší pravděpodobností náhodný, stejně jako celá událost. Mička a Jung šli do lesů na odstřel zvěře a po cestě potkali příbuzného, který je upozornil na dva neznámé muže několik set metrů dále po cestě. Mička a Jung se je rozhodli prověřit, případně oba chtěli zadržet. Nicméně ve vzniklé šarvátce došlo na zbraně s výše

¹¹⁰ G. Motyka, *Tak bylo w Bieszczadach...*, s. 472–473.

¹¹¹ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 185; G. Motyka, *Tak bylo w Bieszczadach...*, s. 472.

¹¹² Srov. ABS, f. A34, inv. j. 1756: *Orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů*, s. 18; tamtéž, Historický fond StB, inv. j. H-253-1: *Kaminský Zbignjev, člen OUN – b, poznatky z materiálu v ČSR*.

¹¹³ G. Motyka, *Tak bylo w Bieszczadach...*, s. 474; I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 246.

¹¹⁴ ABS, Historický fond StB, inv. j. H-253-1: *Zpráva o zvláštní události z 22. září 1952*.

uvedeným výsledkem. Ukrajinci na místě zanechali *plné aktovky*¹¹⁵, na základě jejichž obsahu bylo zjištěno, že se jedná o agenty UPA (sic!), směřující do Polska. Zastřelený Ukrajinec při sobě měl průkaz UPA *bratrstvo vojakiv* (v originále a správně „Братство бувших воєків УПА“, „Bratrstvo bývalých vojáků UPA“) na jméno Myroslav Borsuk „Sokil“, dle zprávy z roku 1961 Karol Šelemba „Sokil“.¹¹⁶ Druhého Ukrajince, Volodymyra Rivného „Haja“, se ani přes poměrně rozsáhlou mobilizaci bezpečnostních sil, StB a obyvatelstva na Karlovarsku, Plzeňsku a Ústecku zadržet nepodařilo. Svůj vliv na tomto měla opožděná doznání některých faktů svědky a diletantismus vedení celé operace.¹¹⁷ Hajovi se podařilo vrátit se do Bavorska.¹¹⁸ Mička a Jung patrně představují poslední dvě osoby v ČSR, o kterých lze mluvit jako o „obětech“ ukrajinského podzemí.

Materiály přenášené kurýry byly předány na Hlavní správu StB v Praze.¹¹⁹ Odtud patrně putovaly do Polska nebo SSSR, nicméně část se dochovala v Historickém fondu StB. Na základě pozdějších zpráv lze vyslovit domněnku, že jejich mise byla tak či tak prozrazena, neboť nesli zprávy od a pro „Zenona“, pravděpodobně tedy Leona Lapinského, tehdy již spolupracujícího s polskou bezpečností. Nutno ovšem dodat, že šlo-li skutečně o „Zenona“, pisatel zprávy jeho totožnost neznal. Tím spíše šlo o náhodný incident, neboť z téže zprávy vyplývá, že k roku 1954 StB měla informace o (zadržených) kurýrských skupinách v Polsku a SSSR a získala je díky jejich vzájemné kooperaci. Autor zprávy totiž spekuloval, že identitu druhého kurýra by mohl znát jeden z Ukrajinců operujících nebo zadržených v těchto státech (jmenovitě „Bojčuk“, „Klimaš“, „Kisielevský“, „Jaroslav Steckov“, „Bohdan Pithajský“, „Leon Černý“)¹²⁰ a navrhoval jejich

¹¹⁵ K obsahům aktovek viz tamtéž, *Záznam o obsahu aktovky...*

¹¹⁶ Srov. ABS, f. A34, inv. j. 1756: *Orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů*, s. 9.; tamtéž, Historický fond StB, inv. j. H-253-1: *Kaminský Zbigněv, člen OUN – b, poznatky z materiálu v ČSR*. Pravé jméno je patrně Myroslav Borsuk. Pro něj se nejednalo o první cestu, roku 1951 byl letecky vysazen nad Polskem. Viz I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 202.

¹¹⁷ ABS, Historický fond StB, inv. j. H-253-1: *Příloha k dennímu hlášení č. 265 ze dne 22. 9. 1952; Operativní plán akce „Řevničov“ z 1. 10. 1952; Akce Řevničov-zastřelení funkcionářů JZD a MNV. Zpráva z 28. 10. 1952.*

¹¹⁸ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 202–203.

¹¹⁹ ABS, Historický fond StB, inv. j. H-253-1: *Záznam o obsahu aktovky...; Záznam z 27. 9. 1952.*

¹²⁰ Z tohoto výčtu dále vyplývá nízká informovanost příslušníků StB o ukrajinském podzemí. V případě Jaroslava Stec'ka a Bohdana Pídhajného se jednalo o exilové funkcionáře v Bavorsku, nikoli kurýry. Stec'ko v roce 1941 předsedal banderovci vytvořené „vládě“ ve Lvově, kterou Němci ještě téhož roku zlikvidovali, a Pídhajnyj byl v exilu zodpovědný za referáty vojenství a spojení (tedy i kurýrů).

výslech. Zároveň ze zprávy také vyplývá, že v dané době StB neměla vybudovanou žádnou agenturní síť, již by se pokoušela infiltrovat exilovou OUN(b), nicméně tuto eventualitu zvažovala.¹²¹ To dokládá zpráva tzv. Skupiny východní emigrace na Krajském velitelství StB Praha (viz níže) z 12. listopadu 1951, v níž je stručně popsáno několik svazků vedených k problematice „ukrajinských nacionalistů“, ovšem obecně bez vazeb na OUN(b) či jiná emigrační uskupení. Jinými slovy pod slovním spojením „ukrajinský nacionalista“ si nelze automaticky domýšlet příslušníky či sympatizanty OUN(b), ale spíše osoby ukrajinské původu, kritizující či neprojevující „dostatečnou podporu“ socialistickému zřízení v ČSR a SSSR, dle svazku zejména bývalí studenti ukrajinských škol v meziválečné ČSR. Jedním z důvodů rozpracovávání takovýchto osob mimo „prevence nepřátelské činnosti“ byla i snaha *proniknouti a zjistiti existenci napojení na civilní síť OUN, jak zde, tak i za hranicemi*.¹²²

Dle směrnic pro práci 1. oddělení KV StB patrně též z roku 1951 základem jeho činnosti proti „ukrajinským nacionalistům“ mělo být pronikání do *nových ukrajinsko-nacionalistických sítí za využití poznatků o starých sítích předválečných a válečných* [po roce 1945 *de facto* neexistujících]. *Odhalovat spojovací kanály mezi ukrajinskými nacionalisty v ČSR a ústředím v Mnichově, odhalovat jejich konspirační byty a přepážky v ČSR a jejich spojení na Ukrajinu*.¹²³ Aktivity v tomto směru pokračovaly ještě v 60. letech. Výsledky těchto operací však na základě dochovaného materiálu zjistit nelze.¹²⁴ Patrně všechny skončily neúspěchem vzhledem k tomu, že většina sympatizantů OUN zemi opustila před příchodem Rudé armády, jinými slovy StB opět postupovala po vychladlých nebo vybájených stopách. Pokud už se nějaké kurýry náhodou zadržet podařilo, byli vydáváni „polským a sovětským přátelům“ a z její strany tedy nemohlo proběhnout převertování a zpravodajské hry dále vedli Poláci a Sověti.

Jediný částečně dokumentovaný případ pokusu infiltrace OUN(b) Státní bezpečností pochází právě z roku 1951, kdy zahájila akci „Les“. V ní se snažila zverbovat Ukrajince amerického občanství a zdánlivého člena OUN Ivana Vaščaka, dříve totálně nasazeného

¹²¹ Tamtéž, *Kaminský Zbigněv, člen OUN – b, poznatky z materiálu v ČSR*.

¹²² Tamtéž, inv. j. H-253-4: *Činnost skupiny VM -/východní emigrace/ po linii ukrajinských nacionalistů – zpráva*.

¹²³ ABS, f. 310, sign. 310-11-1: *Směrnice pro zaměření práce 1. oddělení krajských velitelství StB, s. 2*.

¹²⁴ ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-125 BN: *Závěry z celostátní porady konané dne 30. 10. 1962 po linii vých. emigrace na II. správě MV 12. 1. 1963*.

v Protektorátu Čechy a Morava, a to skrz vylákání za hranice s cílem převést na Západ příbuzné. Akce však patrně skončila neúspěchem, neboť Vaščak s OUN neměl nic společného.¹²⁵ Další pokusy proběhly po roce 1953 v rámci akce „Škorpioni“ (viz níže), nicméně i ty skončily neúspěšně.

Ve *Zprávě pro polské přátele po problematice východní emigrace* 1. odboru II. správy MV z roku 1964 autor konstatoval, že *rozpracovávání těchto zahraničních center [OUN(b) a OUN(m)] nebylo do r. 1962 námi prováděno, vzhledem k linijnímu zaměření z hlediska kontrarozvědky [...] K celkové problematice východní emigrace nutno říci, že její rozpracovávání v zahraničí a pronikání do jejich center nebylo až do nedávna prováděno a zaměření se orientovalo více na vnitřní bázi.*¹²⁶ Nicméně roku 1961 tentýž odbor navrhoval ve spolupráci s KGB provést akci „Bojar“, jež měla vést k *vysazení spolupracovníka do centrály OUN v Mnichově.*¹²⁷

DO ZBRANĚ, SOUDRUZI! KURÝRSKÉ SKUPINY V DRUHÉ POLOVINĚ 50. LET

V lednu 1956 se StB připravovala na příchod kurýrů „mel'nykovské“ OUN v rámci akce „Trojka“:

Bylo zjištěno, že „Organisace ukrajinských nacionalistů“ /OUN – Melnikovci/ chystá vyslání ze západního Německa 3 svých agentů na Ukrajinu. Agenti musí projít územím ČSR.

Dne 10. ledna 1956 byli tito agenti ve Vídni. Hovořili o tom, že se chystají do Prahy, kde mají lidi, u kterých mohou několik dní zůstat a potom pojedou na Slovensko.

Na Slovensku mají za pomoci svých lidí zjistit podmínky přechodu čsl. státních hranic v oblasti Karpat, aby mohli letos na jaře přejít na Ukrajinu.

Je o nich známo toto:

Hans Mayer – přezdívka „Petro“ [...]

Hans Roseger – přezdívka „Rozmarin“ [...]

Otto Riegler /Rügler/ – přezdívka „Slavko“ [...]

Na základě shora uvedené zprávy žádám o provedení následujících opatření:

¹²⁵ ABS, Historický fond StB, inv. j. H-253-2: *Případ „LES“ – celková podstatná zpráva.*

¹²⁶ ABS, f. A11, inv. j. 1157: *Zpráva pro polské přátele po problematice východní emigrace z 6. 8. 1964.*

¹²⁷ ABS, f. A11, inv. j. 1313: *Akce rozpracovávání společně s přáteli nebo připravené ke společnému rozpracovávání po linii II. správy MV. Zpráva z 13. 6. 1961*

1/ Pořídít přehled o všech osobách z řad ukrajinských nacionalistů, u kterých je předpoklad, že by mohli být jakkoliv kontaktováni hledanými agenty OUN. [...]

7/ Všechny pohraniční kraje zajistí prostřednictvím 2. odborů zaktivisování agenturní sítě v těchto prostorách státních hranic, které přicházejí v úvahu pro přechod. Zvláště pečlivě je nutné toto opatření zajistiti v krajích Plzeň, České Budějovice, Jihlava, Brno, Bratislava, Prešov a Košice.¹²⁸

Opatření 2 až 6 se týkala osob zmíněných v bodu 1/, zejména jejich „agenturní podchycení“, kontrola korespondence apod. Jednotlivé krajské správy MV se následně jaly vypracovávat seznamy podezřelých Ukrajinců. Celkově se patrně jednalo o více než sto osob. Veškerá opatření byla zrušena koncem března 1956, neboť:

Podle získaných poznatků hledaní agenti OUN naším územím v minulých týdnech již prošli a po splnění úkolů se vrátili opět do Západního Německa, kde se t. č. také zdržují.¹²⁹

Akce „Trojka“ se však jeví být krajně podezřelou, což vyplývá už jen z toho, že StB znala patrně falešná německá jména „agentů“ a jejich pseudonymy v OUN, ale již ne pravá jména. Stejně tak se zdá být podezřelým informace, že všichni tři Ukrajinci by zvládli urazit trasu z Bavorska na západní Ukrajinu, vyřídit úkoly a vrátit se zpět za dobu ne delší než dva měsíce (první zpráva o akci „Trojka“ pochází z 18. ledna 1956, poslední z 28. března). Další zpráva z 27. března 1956 konstatovala, že informace dorazily pozdě, kurýři hranice do ČSR překročili již 26. prosince 1955 a vrátili se zpět do Bavorska 15. března 1956.¹³⁰ Což samozřejmě nevylučuje možnost kompletní dezinformace nebo úmyslného umožnění průchodu kurýřům. V elaborátu II. správy MV z roku 1961 se nachází pouze stručná zmínka o tom, že zprávy o této skupině byly získány od „přátel“ (tedy z Polska nebo z SSSR) a že skupina se po splnění úkolů v SSSR vrátila do Německa.¹³¹

V květnu 1956 navázala na akci „Trojka“ jak jinak než akce „Dvojka“:

Podle získaných zpráv připravuje zahraniční vedení OUN-banderovců, z Mnichova, vyslání agentů chodců přes území ČSR do SSSR. V tomto případě jedná se o dva agenty OUNu (sic!) a to:

¹²⁸ Tamtéž, inv. j.: H-253-16: Akce „Trojka“ – opatření.

¹²⁹ Tamtéž, Akce „Trojka“ – zrušení.

¹³⁰ Tamtéž, Akce „Trojka“ – žádost o okamžitá opatření.

¹³¹ ABS, f. A34, inv. j. 1756: Orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů, s. 19.

Zbrožko Vasilij, krycím jménem „Zenko“, nar. 1925 v Polsku. Tento agent byl již několikrát zneužit (sic!) jako banderovská spojka mezi Západním Německem a SSSR.

Skolzdra nebo Skololdra Vasilij, krycím jménem „Hrabenko“, nar. 1920 v Polsku. Jmenovaný prodělal výcvik ve výzvědné škole v Anglii. V současné době jest členem osobní stráže Bandery v Mnichově.¹³²

V rámci příprav se StB zaměřila hlavně na „rozpracování“ a „agenturní kontrolu“ podezřelých Ukrajinců v západních a středních Čechách, kteří by kurýrům mohli v jejich úkolech pomoci. Do hledáčku příslušníků se dostalo zhruba 20 osob. Akce „Dvojka“ probíhala minimálně do září 1956.¹³³ Její výsledek však zůstává neznámým, neboť se nepodařilo nalézt žádný závěrečný dokument ani zprávu o průběhu operace. Informace o příchodu kurýrů tak buď byly dezinformací, přechod se nerealizoval, příslušné materiály zůstaly zničeny, anebo předány jinam. V elaborátu II. správy MV z roku 1961 je pouze konstatováno, že *uvedené agenty se nepodařilo dopadnout, přestože byly získány zprávy, které nasvědčovaly jejich přechodu do SSSR a po splnění úkolů zpět do Německa.*¹³⁴ Dle I. Hałagidy se mohlo jednat o Italy podporovanou skupinu, která však z nespécifikovaných důvodů byla zpožděna a na Východ se vydala až v roce 1957.¹³⁵ V těchto dvou případech a dalších nespécifikovaných StB svou činnost konzultovala s „polskými přáteli“.¹³⁶ Stojí za zmínku, že tato zpráva byla zaslána nejen do Polska (v českém jazyce), ale v ruské verzi i do SSSR.

Další „echo“ podobného rázu jako v akcích „Dvojka“ a „Trojka“ StB obdržela v červnu 1959, nicméně tentokrát se mělo jednat až o *10 – 15 ozbrojených banderovců*. KS MV Praha proto nařizovala všem podřízeným složkám v rámci akce „Červenec“:

Z těchto důvodů je nutno, aby byla zaktivisována veškerá agenturně – informátorská síť a aby touto sítí byly kontrolovány všechny reakční osoby, zejména osoby ukrajinské národnosti, jak na OO-MV, tak i na OS-MV [...] Na OO-MV bude třeba věnovat pozornost zejména farám, kněžím a místům, kde jsou soustředěny řeholnice. Společně s VB zaktivizujte PS-VB i agenturně informátorské sítě VB.¹³⁷

¹³² ABS, Historický fond StB, inv. j. H-253-15: *Operativní plán do akce „Dvojka“*.

¹³³ Tamtéž, *Akce „Dvojka“ – obstavení korespondence. Zpráva z 12. 9. 1956*.

¹³⁴ ABS, f. A34, inv. j. 1756: *Orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů*, s. 18.

¹³⁵ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 265.

¹³⁶ ABS, f. A11, inv. j. 1157: *Zpráva pro polské přátele po problematice východní emigrace z 6. 8. 1964*.

¹³⁷ ABS, Historický fond StB, inv. j. H-253-15: *Akce Červenec – opatření. Zpráva z 25. 6. 1959*.

Opět se však patrně jednalo o planý poplach nebo zrušenou operaci. Identická opatření se stejnými výsledky KS MV Praha zopakovala ještě v září 1959, kdy nařizovala *neprodlené provedení obdobného opatření jako v akci Červenec*.¹³⁸

Z hlediska kurýrních skupin představuje mimořádně zajímavý materiál elaborát II. správy MV z roku 1961. Ten totiž z výše uvedených případů zmiňuje pouze některé, většinu jen letmo a naopak případy, o kterých nejsou dostupné žádné další informace. K roku 1948 podává zprávu o zadržení kurýrní skupiny OUN(m) v kraji Banská Bystrica ve složení Mikuláš (Mykola) Novak, Štefan (Stepan) Komančuk a Michal (Mychajlo) Drozdenko:

Uvedení agenti byli vybaveni mimo pistolí mapami, různými písemnostmi a vysílačkou. Jejich úkolem bylo vytvořit na území ČSSR (sic!) ilegální organizaci OUN, určit vedoucí a jejich zástupce, provést instruktáž a vyškolit v zasilání šifrovaných zpráv do zahraničí. Po splnění uvedených úkolů na našem území měli se odebrat dále na Ukrajinu, kde měli stejný úkol. Po jejich likvidaci byli předáni bezpečnostním orgánům SSSR.¹³⁹

Další jinde nezaznamenaný incident elaborát řadí do roku 1955 u Mikulova, kde mělo dojít k přestřelce mezi dvěma „agenty OUN(b)“ a Pohraniční stráží. Oba Ukrajinci v bezvýhodné situaci spáchali sebevraždu, nicméně *dle zpráv sovětských bezpečnostních pracovníků se tyto dva agenti setkali na území ČSR u Banské Bystrice s dalšími dvěma agenty, kteří šli opačným směrem a sice do SSSR*.¹⁴⁰ Igor Haľagida k roku 1955 uvádí přechod čtyřčlenné skupiny Ukrajinců, podporované italskými tajnými službami. Tu měla StB zlikvidovat. Pokud se jednalo o tento incident, osud dvou zbylých Ukrajinců je neznámý. Teoreticky mohlo dojít ke sloučení dvou skupin a záměně.¹⁴¹ Zahraniční oddělení Vnitřní správy MV v únoru 1961 k tomuto případu uvedlo, že čtyřčlenná skupina ve složení Antonio Omelko, Antonio Bruno, „Frederico“ a „Giuseppe“ opravdu byla v té době na Slovensku zpozorována a při „zákroku bezpečnosti“ se rozdělila na dvoučlenné skupiny. Dva Ukrajinci se měli vrátit do SSSR a zbylí měli být zlikvidováni *u rakouských hranic*, tedy pravděpodobně u Mikulova.¹⁴²

¹³⁸ Tamtéž, *Akce B-tlupy – opatření*.

¹³⁹ ABS, f. A34, inv. j. 1756: *Orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů*, s. 17.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 18.

¹⁴¹ I. Haľagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 265.

¹⁴² ABS, f. A11, inv. j. 1113: *Přechody OUN-b – dodatek ke zprávě pro polskou bezpečnost z 27. 2. 1961*.

Italové měli přes ČSR do Polska vyslat ještě další skupinu roku 1957, tentokrát úspěšnou.¹⁴³ Její členy se však patrně podařilo zadržet při jedné z pozdějších cest roku 1959. Československem se tato skupina pohybovala relativně rychle, neboť cestovala vlaky. Disponovali falešnými polskými doklady, naproti tomu československé měly být právě s tím dovětkem, že jejich falšování na rozdíl od polských představovalo obtížný úkol.¹⁴⁴ O dalších blíže nespecifikovaných kurýrech z let 1957 a 1958 se zmiňuje instruktážní materiál KS MV Hradec Králové z října 1959. Dle něj *v r. 1957 a 1958 vyslali* [v textu příslušníci UNO, správně OUN] *své agenty přes území ČSR na USSR. Byl to větší počet agentů, kteří svůj úkol měli splnit a opět se vrátili na své základny.*¹⁴⁵

K roku 1959 přechody kurýrských skupin skončily s blíže neznámou skupinou ve složení „Haniak, Davidiak a Levicky“, jejichž pohyb územím ČSR StB patrně monitorovala. Všichni tři byli později zadrženi v Polsku. A podali výše uvedené informace k přechodům roku 1957.¹⁴⁶ Ukončení kurýrských operací vyplynuly v důsledku slábnutí zájmu o ukrajinský exil, kvůli dosavadním neúspěchům a evidentnímu skomírání protikomunistického podzemí na Ukrajině, resp. v SSSR. Tento fakt vyplývá z nákresu kurýrských tras OUN, v němž poslední zaznamenaná přes ČSR je datována právě do roku 1959, z celostátní konference příslušných oddělení StB z roku 1963 a již zmíněného elaborátu 1. odboru II. správy MV.¹⁴⁷ Nicméně problematikou *ilegálních přechodů agentury OUN* se StB prokazatelně zabývala ještě v první polovině 60. let, kdy *podle posledních poznatků vyškolila západoněmecká rozvědka v roce 1964 větší počet agentů OUN/b/, kteří mají být nebo již byli po skupinkách vysazení do Polska a SSSR přes čs. území.* Fakt, že se žádné takové osoby nepodařilo zjistit ani zadržet, autor elaborátu připisoval tomu, že měly být do

¹⁴³ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 265.

¹⁴⁴ ABS, f. A11, inv. j. 1113: *Výpověď Petra Lewického ze dne 14. 1. 1961 o kontrole hranice rakousko-československé v letech 1957–1959 a o přechodových kanálech americké rozvědky v Gratzu*, s. 3; tamtéž, *Výpověď Petra Lewického ze dne 21. 2. 1961 o československých osobních dokladech.*

¹⁴⁵ ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-189 HK: *Instruktaž a zaměření po linii Bělogvardějci a Ukrajínští nacionalisté. Stručný rozbor a současná činnost emigrace.* Příloha ke zprávě z října 1959.

¹⁴⁶ Srov. ABS, f. A1, inv. č. 246: *Zpráva o činnosti ukrajinské nacionalistické organizace OUN*, s. 29 a 46; tamtéž, f. A11, inv. j. 1113: *Ukrajínští nacionalisté – vytěžení zatčených agentů.*

¹⁴⁷ ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-125 BN: *Závěry z celostátní porady konané dne 30. 10. 1962 po linii vých. emigrace na II. správě MV 12. 1. 1963; Ukrajínští nacionalisté*, bez datace; ABS, f. A1, inv. č. 246: *Zpráva o činnosti ukrajinské nacionalistické organizace OUN*, s. 23–27 a 46.

Polska a SSSR vysazovány „jinými cestami“.¹⁴⁸ V létě 1965 StB „získala poznatky“ o připravovaném výsadku čtyř kurýrů OUN(b), směřujících do SSSR. V této věci vedla KS MV Brno akci pod krycím jménem „Rulo“, její výsledky však nejsou známy.¹⁴⁹

Určit počet osob, které se přes ČSR pokoušely dostat na Západ nebo do Polska/SSSR jako kurýři ukrajinského podzemí není možné vzhledem k absenci spolehlivých dat a neznámému množství úspěšných skupin. Patrně však nepřesáhl několik desítek (v tom některé osoby opakovaně).

StB v rámci kontrarozvědné činnosti dále prováděla opakované a rozsáhlé akce ve věci „rozkrytí ukrajinskónacionalistického podzemí“ v ČSR. Byly provázeny těžko uvěřitelnou mírou nezákonných vyšetřovacích a agenturních metod, diletantismu a neúspěchů, vyplývajících do poloviny 50. let z tlaku sovětských poradců, později po jejich odchodu obecnou neznalostí problematiky a předsudky v duchu „každý Ukrajinec je automaticky ukrajinským nacionalistou“. Rozsah studie neumožňuje jejich bližší konkretizaci. Informace k nim budou k nalezení v české verzi a disertační práci autora.

NEJLEPŠÍ OBRANOU JE ÚTOK. OFENZIVNÍ AKCE V „UKRAJINSKÉ PROBLEMATICE“

Zatímco materiálů kontrarozvědného charakteru „ukrajinské problematiky“ a kurýrů OUN v rámci StB se dochovalo relativně slušné množství k vzniku alespoň obecného obrazu jejich aktivit v tomto směru, o ofenzivních operacích nevíme téměř nic. Z dochovaných materiálů vyplývá, že rozvědka se jí zabývala jen okrajově. Ta navíc v prvních poválečných letech procházela intenzivními organizačními a strukturálními změnami. Prameny často hovoří protikladně, resp. není z nich zřejmé, o kterou organizační složku se jednalo, případně nelze jasně určit jejich původce.¹⁵⁰ Koncem 40. let lze doložit, že obecně *protisocialistickou a protisovětskou emigrací*, v tom i ukrajinskou, se zabýval od prosince 1947 referát 9 jako součást

¹⁴⁸ ABS, sbírka Objektové svazky, arch. č. OB-125 BN: *Závěry z celostátní porady konané dne 30. 10. 1962 po linii vých. emigrace na II. správě MV 12. 1. 1963*; ABS, f. A1, inv. č. 246: *Zpráva o činnosti ukrajinské nacionalistické organizace OUN*, s. 29–30.

¹⁴⁹ Tamtéž, *Akce „RULO“ – sdělení z 6. 7. 1965*.

¹⁵⁰ Viz *Československá rozvědka v systému Státní bezpečnosti. Krátká historie*, Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha, 2003; *První správa. Československá rozvědka v dokumentech 1945–1990*, Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha 2000, s. 10–13.

3. „emigračního“ oddělení sektoru III/Ab (zahraničně-politické zpravodajství), řízeného ministerstvem vnitra. Třetí oddělení mělo za úkol *sledovat činnost protisocialistické a protisovětské emigrace ve světě vůbec a československé zvláště, působit v rozkladném smyslu na tuto činnost, organisovat účinnou obranu proti ní*. Tematika od listopadu 1948 spadala i do záběru nástupce sektoru III/Ab skupiny BAB (zahraniční zpravodajství) odboru BA (velitelství StB), konkrétně Studijního sektoru a jeho IV. oddělení (středoevropské) a V. oddělení (emigrace), který měl zjišťovat informace o *emigraci jiných národů*.¹⁵¹

V listopadu 1948 patrně sektor III/Ab nebo již skupina BAB vypracoval(a) *přehlednou zprávu o činnosti ukrajinských nacionalistů v Německu a Rakousku na základě získaných agenturních zpráv*.¹⁵² Ta se však v prostudovaných materiálech nenachází. Teoreticky se mohlo jednat o zprávu navazující na elaborát ministerstva vnitra *Ukrajinské ilegální organisace v Německu* z března 1947, zaslaný vnitřem 2. oddělení (vojenská rozvědka) a 5. oddělení (Obranné zpravodajství) hlavního štábu a podepsaný pozdějším emigrantem a tehdejším vedoucím zahraniční rozvědky na ministerstvu vnitra Zdeňkem Tomanem¹⁵³, což implikuje původce v VII. odboru ministerstva vnitra, případně jeho předchůdci odboru „Z“ (zpravodajství), z nichž později vzešla právě skupina III/Ab.¹⁵⁴ U odboru „Z“ možno doložit, že jím zřizovaná tzv. vysunutá agenturní střediska (VAS)¹⁵⁵ nejspíše v Karlových Varech a Plzni shromažďovala před reorganizací na přelomu let 1947 a 1948 informace k ukrajinské emigraci v americké okupační zóně Německa. Tyto materiály se však nedochovaly.¹⁵⁶ Je pravděpodobné, že výše zmíněný elaborát byl vypracován právě na základě jejich zpráv.

¹⁵¹ Srov. J. Kalous, *Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950. Zákulisí případu Čihošť, Sešity Úřadu dokumentace vyšetřování zločinů komunismu č. 4*, ÚDV, Praha 2001, příloha č. 1; ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (I. S), k. 0100 (Historické dokumenty): *Materiál Dra Wehleho z léta či podzimu 1948*, s. 8–11; tamtéž, *Pracovní program oddelenia BAb*; J. Dvořáková, *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919–1990*, Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha 2015, s. 38, 63–65 a 297; *táž: Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 51–53 a 124–125.

¹⁵² ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (I. S), k. 0100 (Historické dokumenty): *Hlášení o činnosti [sektoru BAb?] za listopad [1948]*, s. 5.

¹⁵³ K osobě Zdeňka Tomana viz J. Dvořáková, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 51.

¹⁵⁴ Srov. ABS, f. Zpravodajská správa generálního štábu (ZSGŠ), část 2. oddělení hlavního štábu, roč. 1947/taj., č. j. 5674: *Ukrajinské ilegální organisace v Německu*; J. Dvořáková, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 51–53, 124–125 a 297; *táž: Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku*, s. 63–65.

¹⁵⁵ Blíže k vysunutým agenturním střediskům viz J. Dvořáková, *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919–1990*, s. 22–31.

¹⁵⁶ Srov. *Československá rozvědka v systému Státní bezpečnosti...: Organizace zpravodajské služby (1945–1947)*; ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (I. S), archivní a registrační protokoly, svazky řádu „2“, *Protokol registrace objektových svazků*, s. 51.

Tento elaborát nebyl nijak poznamenán předsudky či ideologickým zaujetím vůči ukrajinské emigraci, vč. nacionalistů, nicméně zároveň dokazuje velmi nízkou informovanost autora vzhledem k množství zcela mylných tvrzení. Např. Stepan Bandera je charakterizován slovy *těž zvaný Bendersa, udánlivý vůdce OUN, organisace ukrajinských nacionalistů (sic!) a UPA, (Andrij) Meľnyk jako býv. carský plukovník a „meľnykovci“ jako většinou příslušníci staré bělogvardějské emigrace a další nepřesné či zavádějící informace.*¹⁵⁷

Oddělení (skupina) BAb dále mělo v pracovním programu *prostredníctvom emigrácie odkryť nepriateľské zpravodajské linky, ktoré vedú do nášho štátu, zapojiť sa na nepriateľskú zpravodajskú službu (prípadne politických činiteľov), sledovať jej činnosť a odkryť tam jej plány proti našej Republike, (proti SSSR a ľudovým demokraciám) a zistiť prehľad o agentoch a spojkách, ktoré sú k nám vysielané, alebo ktorí už u nás zpravodajsky pracujú.*¹⁵⁸ V rámci tohoto a vzhledem k existenci ukrajinské menšiny na východním Slovensku, *ktorá môže mať zpravodajský styk s nepriateľskou cudzinou [hlavně s příbuznými, kteří odešli za prací do Německa, Francie a USA] a nakoľko je isté, že nepriateľské zpravodajské spoje k týmto Ukrajincom a do SSSR vedú často z Rakúska (potažne z vyhovúchodného (sic!) Nemecka) cez Slovensko, je potrebné, aby naše oddelenie zahraničnej obrany získavalo poznatky v tomto smere.*¹⁵⁹

Konkrétní operace, pokusy ukrajinskou emigraci infiltrovat či observace iniciované skupinou BAb a později I. správou MV, resp. I. správou SNB rekonstruovat nelze. Doložit lze pouze studium tiskovin provenience ukrajinské emigrace v Německu tiskovým oddělením při skupině BAb a na jeho studijním sektoru, které zde probíhalo patrně do vzniku ministerstva národní bezpečnosti v roce 1950 a s tím spojené reformě zpravodajství.¹⁶⁰ V jejím rámci patrně problematika ukrajinské emigrace (na rozdíl od československé, resp. české a slovenské emigrace) kompletně přešla pod kontrarozvědku vzhledem k tomu, že v pozdějších dochovaných materiálech rozvědky se již nevyskytuje ani ve formě zmínek a neexistovalo již ani oddělení „nečeskoslovenské“ emigrace. Přímé potvrzení však prameny

¹⁵⁷ ABS, f. Zpravodajská správa generálního štábu (ZSGŠ), část 2. oddělení hlavního štábu, roč. 1947/taj., č. j. 5674: *Ukrajinské ilegální organisace v Německu*, s. 1–11.

¹⁵⁸ ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (I. S), k. 0100 (Historické dokumenty): *Pracovní program oddelenia BAb*, s. 4.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁰ Tamtéž, *Návrh na zřízení tiskového oddělení při BAb; Pracovní plán studijního sektoru.*

neposkytují.¹⁶¹ Jiřina Dvořáková k roku 1952 uvádí, že *po zrušení MNB a vzniku jednotlivých správ [ministerstva vnitra] spadala ještě tato problematika [emigrantských ideodiverzních center] do působnosti II. správy MV, tedy stále do činnosti kontrarozvědky.*¹⁶² Statut I. správy MV z roku 1954 taktéž výslovně zmiňuje pouze *čsl. reakční emigraci, nikoli jinozemskou.*¹⁶³

Z dochovaných archivních a registračních protokolů I. správy SNB z 60. let vyplývá, že přímo k problematice ukrajinské emigrace byly ve 40. a 50. letech vedeny nejméně tři svazky. Z toho se do současnosti dochoval jen jediný.¹⁶⁴ Nicméně i tento svazek (reg. č. 11961 I. S) byl proskartován a dochovalo se jen torzo bez vztahu k ukrajinské emigraci či bližší mapující činnost tehdejší rozvědky v této oblasti.¹⁶⁵ Z anotace vyplývá, že byl zaměřen na čs. uprchlíky, ukrajinské emigranty a jejich činnost v NSR v roce 1948, patrně tedy nedocházelo k jiným než observačním operacím.¹⁶⁶

Zmínky o „kontrolé“ činnosti ukrajinských a ruských emigrantů v NSR a ČSR se k roku 1953 dále nachází ve svazku spolupracovnice I. správy MV Ludmily Restanové, krycím jménem „Míla“, dcery čs. legionáře (a patrně též vojáka Rudé armády)¹⁶⁷ z doby první světové války a ruské matky s předpokladem využití ve výše zmíněné akci StB „Tygři“ na Poděbradsku.¹⁶⁸ Z vyhodnocení svazku z března 1956 však vyplývá, že jako lékařka byla vytěžována zejména v oblasti

¹⁶¹ Nepřímý důkaz lze spatřovat např. v Rámcovém plánu činnosti Studijního sektoru BAB na první pololetí roku 1950. Zatímco v roce 1948 nebo 1949 evidentně mělo v plánu práce studium tiskovin provenience ukrajinské emigrace, v roce 1950 již nikoli. Viz tamtéž, *Rámcový plán činnosti studijního oddělení [skupiny BAB] v prvním pololetí r. 1950*. Dále viz J. Dvořáková, *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919–1990*, s. 75–87.

¹⁶² J. Dvořáková, *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919–1990*, s. 87.

¹⁶³ *První správa. Československá rozvědka v dokumentech 1945–1990*, s. 23–33: *Statut první správy (rozvědky) ministerstva vnitra Československé republiky*.

¹⁶⁴ Z archivních a registračních protokolů vyplývá, že svazek reg. č. 11962 I. S vedený v tematicce „Ukrajinská emigrace NSR“ byl zničen neznámého data. Paradoxně předcházející svazek reg. č. 11961 I. S vedený v téže tematicce se dochoval, leč značně proskartován. Třetí svazek reg. č. 20476 I. S, tematika „VAS Ukraj. nacional“, byl taktéž zničen. Nicméně již z názvu vzhledem ke zkratce „VAS“ vyplývá, že se muselo jednat o materiály původem ještě z 50. let. Patrně se jednalo o VAS Karlovy Vary nebo Plzeň. Srov. ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (I. S), archivní a registrační protokoly, svazky řádu „1“, s. 97; svazky řádu „2“, *Protokol registrace objektových svazků*, s. 51; tamtéž, reg. č. 11961 I. S: *Mariane Walterová, Danilo Bilous -šetření, zpráva z 9. 2. 1948*.

¹⁶⁵ ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB (I. S), svazek reg. č. 11961 I. S: *Zpráva o prostudování svazku z 23. 9. 1966*.

¹⁶⁶ Tamtéž, *Čs. emigrace a ukrajinská emigrace v NSR*. Anotace svazku.

¹⁶⁷ Tamtéž, svazek reg. č. 41191 I. S, *Memorandum k osobě Ludmily Restanové*.

¹⁶⁸ Tamtéž, *Vázací návrh z 30. 11. 1953*; tamtéž, *Vyhodnocení spolupracovnice „Míly“ z 8. 2. 1960*.

nesprávného léčení a rozkrádání národního majetku [v ČSR] a že spolupracovnice nemůže být používána k rozpracování osob, které jsou mimo jejího zaměstnání nebo bydliště [Praha]. A právě v této oblasti byl svazek veden již před březnem 1956.¹⁶⁹ Restanová i s rodinou odjela v roce 1957 do Norska, čímž byla z její strany spolupráce ukončena, ačkoliv I. správa na ní zájem stále měla ve věci *proniknutí do řad čsl. i ruské emigrace v Oslo*.¹⁷⁰

Z dochovaných materiálů kontrarozvědky jsou známy jen dvě „ukrajinské“ operace v zahraničí. Obě mířily vysoko a StB neváhala nasadit i radikální prostředky ve formě tzv. odluk (únosů), přičemž v nich využívala zahraniční tajné spolupracovníky. První se týká únosu bývalého ukrajinského emigranta v ČSR, funkcionáře kozáckých exilových struktur a v meziválečné době patrně spolupracovníka německé rozvědky (a také československé bezpečnosti) Nikifora Horbanjuka v září 1958 ze Spolkové republiky Německo v rámci akce „Gomez“. Pozadí tohoto únosu je však podivné a jen obtížně vysvětlitelné. StB Horbanjuka patrně považovala za *vedoucího funkcionáře OUN(b)* a zároveň *ředitele ukrajinské špionážní sítě* v meziválečné době a za druhé světové války v ČSR a Protektorátu Čechy a Morava.¹⁷¹ Horbanjuk však s OUN(b) nic společného neměl a nepatřil ani mezi řadové členy. V elaborátu 2. oddělení hlavního štábu ministerstva národní obrany ČSR *Ukrajinská emigrace a její vztahy k Československu a jiným státům* z roku 1935 čteme:

*Nykyfor*¹⁷² Horbanjuk užívá neprávem titulu generála [kozáckého vojska nebo tzv. Ukrajinské lidové republiky z let 1918 až 1921]. [...] *Generální tajemník UNAKOTO* [Tovařystvo ukrajinského národního kozáctva], člen výboru „Všeukr.[ajinské] nac.[ionální] povstalecké kozácké rady.“ *Placen z Německa 100 RM* [říšskými markami] *měsíčně. Podezřelý jako německý a sovětský vyzvědač* (sic!).¹⁷³

Navíc již v době únosu trpěl vážnými zdravotními potíži a senilitou, těžko tedy mohl provádět výzvědnou činnost proti ČSR a/nebo SSSR, ať již samostatně, či ve spolupráci se západními rozvědkami. Tento

¹⁶⁹ Tamtéž, *Vázací návrh* z 30. 11. 1953; tamtéž, *Vyhodnocení spolupráce* z 8. 3. 1956; tamtéž, *Vyhodnocení spol. č. 465* z 22. 3. 1956; tamtéž, *Záznam o styku se spolupracovnicí Mílou* z 26. 6. 1956.

¹⁷⁰ Tamtéž, *Vyhodnocení spol. č. 465* z 22. 3. 1956; *Vyhodnocení spolupracovnice „Míly“* z 8. 2. 1960; *Návrh na vyslání do Norska spolupracovnice krycím jménem MÍLA* z 3. 7. 1956.

¹⁷¹ P. Žáček, *Akce „Gomez“. Únos Nikifora Horbaňuka z Mnichova*, „Paměť a dějiny“ 2011, č. 2, s. 57–60.

¹⁷² Transkripce cyrilice do češtiny patrně proběhla dle pravidel pro jazyk český a ruský.

¹⁷³ VÚA–VHA, f. Ministerstvo národní obrany 1919–1939, k. 119, inv. č. 48: *Ukrajinská emigrace a její vztahy k Československu a jiným státům*, s. 26.

fakt byl navíc StB znám nejpozději k roku 1955. O možnostech zpravodajského „vytěžení“ zmateného Horbanjuka po únosu vzhledem k zdravotnímu stavu a v podstatě nulové politické aktivitě nemohlo být řeči. V srpnu 1959 jej Krajský soud v Praze uznal vinným z trestných činů vojenské zrahy, obecného ohrožení a vyzvědačství a odsoudil jej k trestu odnětí svobody v době trvání 20 let, tedy *de facto* na doživotí. Horbanjuk opustil vězení, či spíše nemocnici po amnestii prezidenta republiky v březnu 1966 a v lednu 1972 zemřel v Domově pro přestárlé osoby v Heřmanově Městci.¹⁷⁴ Zda celou operaci řídili či dozorovali Sověti, nelze doložit. Jiřina Dvořáková uvádí, že akce měla být provedena na podnět KGB.¹⁷⁵

Nesmyslný únos Horbanjuka lze interpretovat jako výsledek naprosto nedostatečných znalostí československých zpravodajských složek o ukrajinské emigraci po roce 1917 a záměn jejich různých politických složek (v tomto případě kozáckých sdružení a OUN). Jinými slovy každý Ukrajinec, i v zahraničí, pro StB na prvním místě opět představoval „nebezpečného nacionalistu“. Kozáci totiž téměř žádnou spojitost s ČSR neměli, neboť většinově pocházeli z jižní a východní Ukrajiny, resp. jižního Ruska a o oblast v Karpatech nejevili větší zájem. Z logiky věci se také v mnoha případech nejednalo o osoby spjaté s „ukrajinskou“ tematikou, ale s „ruskou“. Když se Horbanjuka nepodařilo využít jinak, 1. odbor II. správy MV na něm požadoval vypracování *knihy vzpomínek o své nepřátelské činnosti a o činnosti jiných ukrajinských nacionalistů a rozvědek kapitalistických států proti SSSR a ČSSR s tím, že obsah a zveřejnění knihy Horbaňuka bude předem projednáno s II. hlavní správou KGB*.¹⁷⁶ Takový materiál se nalézt nepodařilo a vzhledem k zdravotním potížím Horbanjuka nejspíše vůbec nevznikl, nebo nestál za publikací.

Druhá známá akce ve spojitosti s OUN(b) výše mířit nemohla. Nejednalo se o nic menšího než únos Stepana Bandery do ČSR v rámci akce „Boris“, která měla navázat na akci „Gomez“. Bandera byl v Mnichově od listopadu 1958 sledován spolupracovníky StB. Dle dochovaných zpráv komando roku 1959 dvakrát čekalo na povolení k zahájení dle všeho náročně „odluky“, nicméně jak uvádí Pavel Žáček:

¹⁷⁴ Srov. ABS, f. A34, inv. j. 2107: Zahraniční spolupracovník „Karel“. Rozbor dosavadní spolupráce, osobní a pracovní charakteristika. 1956–1967, s. 20; P. Žáček, Akce „Gomez“..., s. 60–65.

¹⁷⁵ J. Dvořáková, *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919–1990*, s. 123.

¹⁷⁶ ABS, f. A11, inv. j. 1313: Plán společných kontrarozvědných opatření dohodnutých mezi II. hlavní správou KGB při SM SSSR a II. správou ministerstva vnitra ČSSR, s. 11.

Tento mimořádně náročný úkol [akce „Boris“] za velmi ztížených podmínek [spolupracovník] KAREL rovněž splnil. Celkem dvakrát krátce před provedením odluky byla akce odložena na příkaz vedení ministerstva [vnitř]. Proto prakticky musel KAREL úkol plnit 3x vždy se stejnou náročností. Nakonec byl na Banderu dva dny před realizací odluky proveden 19. 10. 1959 atentát, kterému podlehl.¹⁷⁷

Třetí pokus tedy nemohl být realizován, neboť Banderu mezitím zavraždil příslušník KGB a pozdější defektor Bohdan Stašinsk'kyj, sám etnický Ukrajinec. Důvodové zprávy k únosu Bandery ani příslušný svazek se patrně nedochovaly. V té době již stárnoucí a politicky nepřilíš významný providnyk OUN(b) bezpochyby představoval mnohem lákavější a důležitější cíl pro polské a sovětské zpravodajské služby než československé. Těžko tedy rekonstruovat, zda StB tuto operaci konzultovala se „sovětskými a polskými přáteli“, resp. zda odklady „odluky“ měly kořeny v Moskvě. Nelze vyloučit, že se vskutku jednalo o sólo akci StB, neboť jako uvádí přípravný materiál na poradu *bezpečnostních orgánů ČSSR a Sovětského svazu z roku 1961*, měla být projednávána otázka, jak zabránit možnostem vzájemného narušování akcí v zahraničí a opatření, jak vyloučit případy, že by na jedné akci pracovali současně bezpečnostní orgánové obou zemí.¹⁷⁸

Dále se nabízí úvaha, že samotný atentát na Banderu spočíval více v aktu osobní msty některých sovětských představitelů (zejména Nikity Chruščova, jenž v letech 1944 až 1953 patřil mezi hlavní činitele zodpovědné za likvidaci nacionalistického podzemí na západní Ukrajině)¹⁷⁹ než v politických důvodech. Z dlouhodobého hlediska se navíc jednalo o hrubou chybu, neboť „proval“ pozadí atentátu a násilná smrt Bandery z rukou úhlavních nepřátel jej postavila na piedestal mučedníků ukrajinského boje za nezávislost.

Únosy v akcích „Gomez“ a „Boris“ v režii StB měl mít na starost týž muž, dle Pavla Žáčka rakouský státní příslušník, hoteliér, pašerák a dvojitý agent Hubert Schiestl „Arno“, „Leo“, „Karel“. Ten měl ve spolupráci s StB jednak provádět své pašerácké aktivity, jednak připravovat další únosy a jiné „služby“.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Srov. P. Žáček, *Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti)*, in L. Babka, V. Veber, *Za svobodu a demokracii III., Třetí (protikomunistický) odboj*, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2002, s. 132; ABS, f. A34, inv. j. 2107: *Zahraníční spolupracovník „Karel“*. Rozbor dosavadní spolupráce, osobní a pracovní charakteristika. 1956–1967, s. 20.

¹⁷⁸ ABS, f. A11, inv. j. 1313: *Otázky, které budou projednány na poradě bezpečnostních orgánů ČSSR a Sovětského svazu*.

¹⁷⁹ Viz G. Motyka, *Ukrajinska partyzantka 1942–1960*, s. 644–647.

¹⁸⁰ P. Žáček, *Akce „Gomez“...*, s. 60–72; týž: *Odluky osob v padesátých letech...*, s. 132–134.

V zahraničí ve spolupráci s KGB II. správa MV dále přinejmenším plánovala k roku 1960 realizaci tzv. aktivních (čti rozkladných) opatření (tedy šíření dezinformací) za účelem *odhalení protilidového jádra (sic!) této organisace, kompromitace pohlavárů organisace OUN na Západě* a jako prevenci proti sjednocení různých nacionalistických frakcí, k nimž opakovaně došlo po roce 1940 a následně 1945. Nelze tedy vyloučit, že obsahově kontroverzní depeše, které exilové struktury nacionalistů obdržely z USSR v polovině 50. let a namísto sjednocení vedly k dalšímu rozkolu, skutečně byly podvrženy bezpečnostními složkami států Východního bloku. Při těchto akcích existoval plán na využití nikoho jiného než Nikifora Horbanjuka.¹⁸¹

II. správa MV v dané době dále projevovала zájem o *jednotný postup proti ukrajinským a ruským nacionalistům, rozpracovávaným na území ČSSR i v zahraničí*, k čemuž chtěla vypracovat plán jednotného postupu s KGB. K roku 1961 plánovala nebo rozpracovávala celkem 12 ofenzivních operací ve spojitosti s „ukrajinskými nacionalisty“ v zahraničí i na území Československa, v nichž chtěla kooperovat se „sovětskými přáteli“. Jejich výsledky však nelze rekonstruovat.¹⁸² Jisté však je, že hlavní metodou „otypování“ vhodných osob k infiltraci exilových struktur OUN či převerbování Ukrajinců v exilu ke spolupráci s kontrarozvědkami ČSSR a SSSR byl výběr příbuzných exulantů žijících v Československu.¹⁸³

ZÁVĚR

Ohledně „ukrajinského nebezpečí“ v Československu je nutno vyslovit plnou shodu s názorem Ondřeje Koutka, že „ukrajínští nacionalisté“, ať již reální či vyfabulovaní, nepřestavovali větší hrozbu státu ani režimu. Pozornost věnovaná této problematice ze strany StB z velké části vycházela v 50. letech z tlaku sovětských poradců, vzhledem k okolnostem takřka všemocným, a později patrně ze setrvačnosti.¹⁸⁴ Obecně byla „ukrajinská problematika“ v rámci StB

¹⁸¹ Srov. I. Halagida, *Provokacija „Zenona“*..., s. 51–57; G. Motyka, *Ukraiňska partyzantka 1942–1960*, s. 624–627 a 632; ABS, f. A11, inv. j. 1313: *Zápis z besedy mezi představiteli 2. správy MV ČSSR a 2. hlavní správy SBV [KGB] při radě ministrů SSSR, která se konala 2. a 4. července 1960 v Moskvě*, s. 13.

¹⁸² Tamtéž, *Akce rozpracovávané společně s přáteli nebo připravené ke společnému rozpracování po linii II. správy MV*. Zpráva z 13. 6. 1961.

¹⁸³ ABS, f. A11, inv. j. 1313: *Plán společných kontrarozvědných opatření dohodnutých mezi II. hlavní správou KGB při SM a II. správou ministerstva vnitra ČSSR*, s. 10–15.

¹⁸⁴ O. Koutek, *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Ukraińców w Czechosłowacji w latach 1945–1989*, s. 310.

naprosto nepřiměřená reálné situaci (i za podmínek studené války) a svědčí o tom, do jaké míry zpravodajské služby podléhaly vlivům a „přáním“ Sovětského svazu, stejně jako celé Československo.¹⁸⁵ Ukrajinské podzemí na sovětské Ukrajině počátkem 60. let přestalo existovat a slábly i exilové struktury. O to absurdněji působí fakt, že projevy aktivit OUN a „ukrajinských nacionalistů“ StB monitorovala až do pozdních 80. let. Roku 1988 byl jako „nepřátelská aktivita“ označen vznik organizace...Kulturní svaz ukrajinských pracujících v Praze.¹⁸⁶

Co se týče obecného obrazu agenturních operací a zpravodajských her tajných služeb Polska, SSSR a Československa s ukrajinským nacionalistickým exilem, komunistické režimy ukrajinské emigraci uštedřily zdrcující porážku. Od konce 40. let se v Polsku a SSSR dařilo likvidovat nebo získávat pod svou kontrolu čím dal více komunikačních kanálů i samotných podzemních struktur a do poloviny 50. let je kompletně nebo z valné většiny zlikvidovat. Dle I. Hałagidy tyto operace představovaly jedny z nejlépe připravených a provedených, jaké polské a sovětské zpravodajské služby v letech studené války realizovaly.¹⁸⁷ Spolupráce mezi Polskem a Československem v této věci trvala přinejmenším do roku 1968, s SSSR poté záznamy existují do roku 1965.¹⁸⁸

StB v těchto procesech z logických důvodů většinou hrála „jen“ pomocnou roli, v zásadě přištípkaření, a to proto, že Československo nebylo ani přes posedlost Státní bezpečnosti od roku 1945 až do 80. let objektem zájmu ani cílovou zemí pro ukrajinský exil. To dokládá citovaný elaborát 1. odboru II. správy MV, který zcela v rozporu s dohady svých předchůdců lakonicky konstatoval, že co se kurýrských skupin v ČSR týče, *mimo dvou případů v roce 1949 a 1951 nejsou námi ověřené poznatky o tom, že by agenti OUN procházející čs. územím byli úkolováni k provádění nepřátelské činnosti proti ČSSR nebo k získávání poznatků špionážního charakteru.*¹⁸⁹ Jeho struktury zde *de facto* neexistovaly, o čemž svědčí nejen výpovědi zajatých a zadržených

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 333–334.

¹⁸⁶ Viz např. ABS, f. Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli (X. správa) (A36), inv. j. 348: *Vyhodnocení plánu práce za r. 1985 X. S-SNB*; inv. j. 382: *Vyhodnocení plánu práce 1.-5. odboru X. správy, XII. správa Bratislava za rok 1988*, s. 32.

¹⁸⁷ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona“...*, s. 279.

¹⁸⁸ ABS, f. Odbor pro mezinárodní styky (A11), inv. j. 1186: *Zápis o jednání představitelů kontrarozvědky ministerstva vnitra ČSSR a kontrarozvědky ministerstva vnitra PLR. Zápis ze září 1967.*

¹⁸⁹ ABS, f. A1, inv. č. 246: *Zpráva o činnosti ukrajinské nacionalistické organizace OUN*, s. 46.

osob, ale i způsoby, jakým se kurýři územím státu pohybovali. StB většinou jednala v kooperaci s Poláky nebo Sověty, nikoli samostatně. Jiných úspěchů, jako v případě Leona Lapinského nebo Stepana Stebelského, dosáhly bezpečnostní složky náhodou, neboť o pohybu kurýrů územím ČSR nevěděly a k zadržení, resp. střetům s SNB došlo víceméně shodou okolností nebo kvůli neopatrnosti či diletantismu dotčených (např. skupiny Hrycaje, Kryvuckého a Kovalyk). Není znám jediný případ, kdy by StB sama svými silami dokázala lokalizovat a zlikvidovat jedinou kurýrskou skupinu či provést akci v zahraničí, vedoucí k zamýšlenému úspěchu.

BIBLIOGRAFIA

- Bárta M., *My jsme rozhodnutí zneškodnit každého, nikoho se nebojíme. Proces s Jaroslavem Pavlem*, „Paměť a dějiny“, 2012, č. 4, s. 14.
- Československá rozvědka v systému Státní bezpečnosti. Krátká historie, Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha 2003.
- Drozd R., Halczak B., *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989*, Wydawnictwo MAJUS, Maciej Ciechanowski, Warszawa 2010.
- Dvořáková J., *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919–1990*, Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha 2015.
- Dvořáková J., *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských složek a státně bezpečnostních složek)*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2007.
- Hałagida I., *Prowokacja „Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954)*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2005.
- Halczak B., Šmigel M., *Działalność oddziału UPA Mychajło Fedaka „Smyrnego“ w Beskidzie Niskim w latach 1945–1948*, in: *In Gremium: Studia nad historią, kulturą i polityką*, t. I, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2007, s. 69–80.
- Kalous J., *Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950. Zákulisí případu Číhošť*, Sešity Úřadu dokumentace vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV) č. 4, ÚDV, Praha 2001, příloha č. 1.
- Kaplan K., *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Praha 1993.
- Koutek O., *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Ukraińców w Czechosłowacji w latach 1945–1989*, in: *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Z warsztatów badawczych*, red. G. Motyka, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2005.

- Koutek O., *Postup StB proti ukrajinskému nacionalismu a pronásledování ukrajinských běženců v Československu v letech 1945–1953*, in: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historiků IV*, Belianum, Banská Bystrica 2005.
- Letz R., *Dokumenty k procesu s katolickými biskupmi Jánom Vojtašákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*, Bratislava 2007.
- Motyka G., *Tak bylo w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948*, Volumen, Warszawa 1999.
- Motyka G., *Ukraińska partyzantka 1942–1960: działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Rytm, Warszawa 2006.
- Mušinka M., *Де і як було вбито і поховано командира УПА Степана Стебелського – Хзрина“?*, in: Lukáčová A. a kol., *Ukrajinská povstalecká armáda jinak (v literatuře, umění a kultuře)*, Slovanská knihovna, Praha 2011.
- Ondrák V., *Činnost Ukrajinské povstalecké armády v Československu v letech 1945 a 1946*, „Securitas Imperii“ 2022, č. 40, s. 112–152.
- Ondrák V., *Osudy příslušníků Ukrajinské povstalecké armády a Organizace ukrajinských nacionalistů, internovaných v Československu v průběhu akce B*, „Historie a vojenství“ 2011, roč. LXXI, č. 1, s. 6–27.
- Ondrák V., *Propagační rejdy Ukrajinské povstalecké armády na Západ a Československo*, „Sborník Archivu bezpečnostních složek“ 2021, č. 19, s. 13–77.
- Ondrák V., *Soud krví a železem. Ukrajinský integrální nacionalismus, „banderovci“ a jejich místo v evropských dějinách*, Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2023.
- Ondrák V., *Ukrajinská emigrace prizmatem československé zpravodajské služby*, in: *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*, red. R. Drozd, B. Halczak, Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk–Warszawa 2020.
- První správa. Československá rozvědka v dokumentech 1945–1990*, Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha 2000.
- Svoboda D., *Jablko z oceli. Zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920–1939*, Academia, Praha 2021.
- Šmigel M. (eds.), *Литонис УПА, т. 53: УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга друга: Рейд УПА у Західну Європу: чехословацький шлях (1947)*, Toronto–Lvov, 2017, část II, s. 505–1043: *Výslechové protokoly vojáků UPA a příslušníků civilní sítě OUN*.
- Šmigel M., *Banderovci na Slovensku*, Belianum, Banská Bystrica 2007.
- Tricet návratů*, díl *Akce B*, Česká televize, 1991, stopáž 01:14-04:05.

- Vaško V., *Likvidace řeckokatolické církve*, Praha 2007.
- Žáček P., Akce „Gomez“. Únos Nikifyora Horbaňuka z Mnichova. In *Paměť a dějiny*, „Ústav pro studium totalitních režimů“ 2011, č. 2s. 57–60.
- Žáček P., *Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti)*, in: Babka L., Veber V., *Za svobodu a demokracii III., Třetí (protikomunistický) odboj*, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2002.
- Альманах товариства вояків УПА ім ген.-хор. Романа Шучевича – „Тараса Чупринки“ в ЗСА, книга 3, 2001–2015, New York, Lviv 2018.
- Ищук О., Ніколаєва Н., *Кур'єрський зв'язок між ОУН і УПА в Україні та закордонними організаціями (1944–1955 рр.)*, „Військово-історичний альманах“ 2008, č. 2 (17).
- Кривуцький І., *Де срібнолентий Сян пливе...*, Логос, Львів 2000, s. 199–208.
- Стебелський С., *Зімою в бункері*, Мюнхен 1950.
- Стебелський С., *Кріз сміх заліза: Спогаді-хроніка 1944/45*, Мюнхен 1952.